

ČASOPIS

ZA

ZGODOVING IN NARODOPISJE.

IZDAJA

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
V MARIBORU.

UREJUJE

PROF. FR. KOVAČIČ.

MARIBOR, 1923.
CIRILOVA TISKARNA.

Vsebina.

I. Razprave.

	Stran
Premrou M., Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem	66
Glomar dr. Jos., Literarni odnosi med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi	70
Kovačič Fr., Problemi ob zori naše zgodovine	78

II. Izvestja.

St. dr. P., Iz korespondence prof. dr. K. Streklja	100
Lukman dr. Fr., Grad Ojstrica in gora Krvavica	102
St. dr. P., Levstikov opomin k veselju	103
G. J., „Kratko popivanje shivilenja sv. Alfonza Marije od Liguori“	106
F. K., Slovenska protestantska knjiga v Rusiji	106

III. Slovestvo.

Lessiak Dr. Primus, Die kärntnischen Stationsnamen. J. Kelemina	107
Erjavec Fr., Slovenci. Dr. P. St.	109
Jireček Konstantin-Radonič Jov., Istorija Srba. Balduin Saria	110
F. K., V obrambo in odgovor „Času“	111

IV. Popravki

112

Redna udnina „Zg. dr.“, oziroma naročnina za „Časopis“ 1923 je 20 din.

Rokopisi ter tiskovine v zameno in oceno se pošiljajo na „Zgodovinsko društvo“ v Mariboru.

Sklep uredništva 11. avgusta.

Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem.

Iz vatikanskega in veroplodničnega arhiva priobčil M. Premrou. Rim.

(Konec.)

Glagoljanju, ki je bilo tesno amalgamirano z rimskim obredom, so prizadjali prvi udarec ustanovitelji kranjsko-slovenske književnosti — protestantje, ki so po ponesrečenem poskusu, vpeljati nemške pismenke, uveljavili latinico in kranjščino, gotovo ne samo radi uboštva in turške sile, ampak tudi radi razlikovanja in ločitve od rimske cerkve, s katere obredom sta glagolica in staroslovenščina tesno spojeni, pojav, ki ga zapazimo že v 9. stoletju, ko so pregnani Metodijevi učenci začeli služiti se — cirilice, opustivši glagolico.

Pa če so protestantje vsekali glagoljanju nevaren udarec, zadela jo je smrtno protireformacijska doba.

V tem oziru so složno delovali na uničenju glagoljanja nemški in italijanski vladike, dasi se poslednjim ne more predbacivati one krute brezobzirnosti, ki jo opazamo pri raznih nemških vladikah.

Načelo italijanskih vladik je bilo najbolj izraženo na oglejskem koncilu l. 1596. V knjigi: Concilium provinciale aquilejense primum celebratum a. d. 1596. Utini 1598 pg. 15 b) in 14 a) se čita, naj vladike ilirskih pokrajin, koder se rabi brevijar in misal v ilirskem jeziku, skrbe, da se te knjige popravijo. Želeti je pa vendar, da se po prizadevanju ilirskih vladik polagoma uvede rimski brevijar, misal in obrednik, kar za njih pobožnost in modrost ne bo pretežavno doseči, če se mlajši kleriki, izbrani po nadarjenosti in marljivosti iz seminarskih šol, začnejo polagoma vaditi v tem, a izvršitev tega se ne more predpisovati. Dovolj je, če se uverijo, kar često izkusimo pri čitanju latinskih in italijanskih knjig, da imajo one (ilirske) knjige vse polno pomot, veliko več ko v naših (latinskih), katere mnogi čitajo in popravljajo, one pa le malo njih in še ti neuki, ki niso sposobni, da bi jih popravljali.

Kar pa določujemo zastran brevijara, misala in rituala, ne velja za rimski katekizem, ki je po zapovedi Gregorija XIII. (kakor se nam poroča) preveden na ilirski jezik, nasprotno: želimo, da ga ilirska duhovščina često rabi in čita...¹

¹ „Qui Illyricam oram colunt, Episcopi, in qua Breviarium et Missale lingua Illyrica in usu habentur, curent, ut illa... emendentur. Optandum tamen esset, ut Episcopi Illyricorum diligentia sensim Romani Breviarii usus cum Messali item Romano et Rituali Sacramentorum induceretur; quod efficere pro eorum pietate, ac prudentia non erit summo opere difficile, si juniores clericos, et ex seminariis scholis scelectos, qui studio et ingenio magis proficiunt, exercere sensim ceperunt... executio praescribi non potest... Satis erit, si sibi persuaserint, quod passim experimur in librorum latinorum et Italicorum lectione, illos libros mendis scatere, multo vero plures probabili conjectura errores esse in illis, quam in nostris, quos

In po tem principu so se ravnali vladike, kakor smo že videli iz poslanice zagrebškega vladike dd. Zagreb 1639 3/2. in kakor vidimo iz nižje navedenih prič.

Kako je postopal Tomaž Hren, vladika ljubljanski, ni treba posebej povdarjati, ker je njegovo delovanje itak znano zlasti iz Dimitz-eve kranjske zgodovine. Nič boljše kakor severni vladike niso postopali istrski in dalmatinski vladike. Naj navedem tu le par primerov.

Tržaški vladika Rajmund Skrlič, ki je vladikoval v Trstu od 5. jul. 1621 do 12. nov. 1630, ko je bil premeščen na ljubljansko stolico, kjer je tudi umrl, je pisal 24. maja 1626 graškemu nunciju velezanimivo pismo, iz katerega se vidi ne le njegovo mišljenje o staroslovenskem bogoslužju, nego moremo tudi konstatirati uspeh protiglagolskega gibanja na Kranjskem. To vrlo zanimivo pismo slove doslovno takó-le:

Trieste, 1626. 24. V.

Rinaldo Vescovo di Trieste al nuncio apostolico in Graz.

Al desederio della s. C. de P. F.,¹ et al comandamento di V. S. I.² io sodisfo con la presente in quanto posso, e percio le dico che la consuetudine di celebrar le messe e li divini officii in lingua illirica vive nell'Istria, Dalmatia, Schiavonia, Bulgaria, Bosna, e nelli paesi del Turco dove sono christiani, ma in qual provincia di queste sia più exercitata io non l'ho potuto sapere per la distanza loro, ne meno se si vada abrogando, ne posso venir a particolar informatione. Solo che delli vescovati di Segna, di Veglia et Arbe, che sono nella provincia di Dalmatia ne' quali sequita la lingua, nè s'officia in altra maniera. Qui nella provincia dell'Istria i sacerdoti nel vescovato di Pola sono buona parte, di Parenzo un terzo, di Citta nova la mità, di Capodistria un terzo, e nel mio quasi un terzo che officiano e celebrano in quella lingua. Nella Croatia e nella Carniola si leggono l'epistole et i vangeli Schiavi, e perche gli habitanti sono Schiavi si predica anco in quella lingua. Questo è quanto io posso dare d'informatione a Vostra Signoria Illma. in questo particolare con aggiunta che nelli vescovati dell'Istria pian piano si va levando, e mentre li prego ecc.

Trieste li 24 di Maggio 1626.

Devotissimo . . . Rinaldo vescovo di Trieste.

Non ordinando io mai sacerdote Illirico pian piano me li faccio Latini.

quamplurimi legunt, et iidem emendant: illos autem pauci, et illiterati, qui corrigendo diiudicare non norunt.

Quae autem de Breviario, Missali et Rituali sacramentorum statuimus, in eam volumus partem accipi ut non comprehendant Catechismum Romanum in Illyricam linguam Gregorij XIII. jussu (quod est ad nos per certos homines allatum) conversum: quem cupimus a Clero Illyrico frequenter tractari et legi . . .“

¹ Sacra Congregazione de propaganda fide. — ² Vostra Signoria illustrissima.

(a tergo.) Die 13. Augusti 1626. Cong. 62. — Dovrebbe esser severamente ripreso detto vescovo perche non ordini sacerdoti Illirici.

Skrlić torej spričuje, da se je za njegovega časa opravljala služba božja v „ilirskem“ jeziku v Istri, Dalmaciji, Slavoniji, Bolgariji, Bosni in v zemljah turškega cesarstva, koder so bili kristjani, a v kateri teh dežel je bolj v navadi in ali se kje odpravlja, radi krajevne oddaljenosti ne more zvedeti. V vladikovinah senjski, krški in rabski, se sploh ne opravlja drugače služba božja. V Istri, v vladikovini puljski opravlja službo božjo ilirski velik del duhovščine (buona parte), v poreški tretjina, v vladikovini Citta nuova polovica, v koperski tretjina in v tržaški blizu tretjina. Na Hrvatskem in Kranjskem se čitajo listi in evangeliji slovenski in se tudi pridiguje v tem jeziku. Dostavlja pa, da se ta običaj v Istri polagoma odpravlja in on sam polagoma uvaja v svoji vladikovini latinske duhovnike s tem, da ilirskih t. j. glagoljašev sploh ne ordinira. Iz pripisane opazke, da se naj da temu vladiki strog ukor, ker ne ordinira ilirskih duhovnikov, je razvidno, da veroplodnični zbor ni soglašal s protiglagojskim rigorizmom tržaškega vladike.

Zadarski nadvladika Bernard (1642—1656; cf. Farlati Illyr. Sac. V. 163) piše v svojem pismu na veroplodnični zbor v Rimu dd. Zara, 1643. 24. VII: da hoče uvesti latinščino med ilirske svečenike in je zato izdal naredbo, da se noben klerik ne sme pripustiti k sprejemu sv. redov, če ne zna vsaj čitati latinskih črk, ... in to je imelo dober uspeh¹.

Dubrovniški nadvladika Anton pa piše v pismu dd. Ragusa, 1635. 1. I., da je od svojega prihoda pritiskal in pritiska, da se duhovščina uči in poslučuje latinskega jezika².

Na 5. šibeniški sinodi l. 1618 je potrdil vladika svoje dne 20. III. 1617 izdano določilo, da se kleriki ilirskega jezika, ki se imenujejo glagoljaši, ne pripuste k višjim redom, če se ne izkažejo s spričevalom, da so vsaj tri leta v tem ali kakem drugem mestu s pohvalnim uspehom pohajali šole³.

In te šole so bile — latinske, kakor povsod, ker so pred vsem tiščali na to, da se iztepe nevednost Slovenom s tem, da se jih prisili učiti se latinščine.

¹ Vorrei introdurre la cognitione del carattere latino tra li pretti Illirici, perche sarebbe di gran giovamento, onde ho fatto un ordinatione che non voglio siano ammessi alli ordini sacri, se non sano leggere almeno il carattere latino ... ho veduto essersi fatto buon profitto ... (APF. Lett. Antiche 61 f. 117 v.)

² „Nell mio medesimo arrivo alla Chiesa ho' premuto e premo che il clero studij e si approfitti nella lingua latina ...“ (APF. Lett. Ant. 152. f. 9.)

³ De clericis Illyricae linguae qui Stagolitae (!) nuncupantur, ad ordines majores non promovendis, nisi per triennium in hac nostra urbe vel alia studijs et bonis moribus operam laudabilem navaverunt, navataeque operae testimoniales idoneas literas ab eo magistro apud quem profecerint, exhibuerint ... (Farlati Illyr. Sac. IV. 491.)

Toda te šole so bile redke in zlasti med Slovenci slovenski mladini težko dostopne, kar nam izpričuje goriška deželna sinoda, ki se je pričela 15. oktobra 1768 (cf. Morelli C.: *Istoria... di Gorizia* III. 216.)

Zapisnik te sinode hrani vatikanska knjižnica sub. Cod. Vat. Lat. 8433. Naslov mu je: *In Synodum provinciale Goritiensem*. Na f. 124 je dubium LXVIII, ki odkriva žalostno sliko, da so se pripuščale šole le v trgih in mestih. Otroci revnih slovenskih delavcev in kmetov so bili izključeni iz teh šol. Izključeni so bili od šolskega pouka celo najbolj nadarjeni dečki, ki so bili rojeni na kmetih, četudi so jih stariši poslali v mesto¹.

Nič manj ugodno ni bilo na iztočni strani Slovencev — med ogrskimi Slovenci. Kardinal Peter Pazman, ostrogonški nadvladika, piše decembra 1625 papežu Urbanu VIII, da v celem ogrskem kraljestvu s te strani Donave ni nobene katoliške šole (*In toto enim isto vastissimo Regno Hungariae Cis-Danubianae tractu, nulla est schola catholica*²).

Na Štirnškem, Koroškem in Kranjskem sicer zasledimo v 17. stol. nekaj šol tudi na deželi, vendar razmere Slovencev so bile več ali manj povsod enako tlačanske.

O tem tlačanskem ravnanju nam podaja malo sliko pismo graškega nuncija, pisano kardinalu Borghese v Rim iz Gradca 1607. 2. VII., v katerem pripoveduje, da so v Gradcu na sv. Petra dan prijeli dvojico, ki jih je ljudstvo dolžilo, da sta zažgala Radgono (Rochsburg) in sv. Florjan in, dostavlja nuncij, govore, da sta revna potepača in so jima djali na noge železje, kakor je v teh krajih običaj delati s Slovenci (*poveri vagabondi e percio hanno ordinato che gli si mettano ferri alle gambe come si usa in queste parti di far a Schiavi e stiano a fosso a lavorare*³).

Narod je bil potisnjen na nivo sužnja; njegov jezik, sicer sprejet med svete jezike, nekaj spoštovan v državi in na dvoru (vstoličevanje

¹ *Scholae non permittuntur, sive non tollerantur nisi in civitatibus et oppidis, absolute atque excluduntur ab addiscendis litteris quotquot infortunio nascuntur in pagis, villis, et Castris... Miseri deinde opificum et rusticorum filii perpetuo ab scholis abesse et exulare jubentur, etsi ad civitates et oppida a parentibus mittantur. Quamquam enim excipiantur pueri ingenii acumine et indolis praestantia praediti, ii tamen nunquam privilegia addiscendi litteras uti poterunt, quia non ante vel acuminis sui, vel indolis specimen dare valebunt, quam Magistrorum exercitationibus, eorumque judicio probentur. Probari autem nunquam poterunt, quia nunquam scholarum limina eis attingere licebit ob natalium sortem, adeoque exclusi semper erunt a ludis litterariis quia non eis permissum erit experimenta de ingenio et indole sua praebere... Certe equidem non interdicuntur scholae christianae in hoc Goritiensi decreto, solis interdicuntur opificum et rusticorum catholicorum filii ut et hoc interdictionis genus laedere quodammodo videtur humanitatis legem, ut proinde magis deceat laicum Principem, quam ecclesiasticum legislatorem...*

² APF. Lett. Antiche. 66. f. 4. — ³ A. Vat., Fondo Borghese II. 197/8 f. 330.

karant. vojvodov!), v rabi med plemstvom (Lichtenstein!), izginja, zatiran, iz javnosti, ter je le še „patois“ zaničevanega naroda.

Kaj čuda, da so ga začeli pehati tudi izpred oltarja, ko je izginil iz svetne javnosti, ki je padla v roke tujerodcem, kakor so tudi cerkvena dostojanstva bila pridržana njim, ki ali sploh niso niti umeli ljudskega jezika, ali pa tako malo, da se niso mogli razumeti; posamezni slučaji izjeme le potrjujejo pravilo.

Zaradi tega je tudi razumljivo, da se niso okoristili prelepe prilike, ki se je nudila z ustanovitvijo veroplodničnega zbora v Rimu in obstoječih razmer v podkrepitev slovenske cerkve (chiesa Illirica) in — z ozirom na ostala slovanska plemena — za utemeljitev slovenske, odnosno splošno slovanske kulture, zakaj skupnost cerkvenega jezika bi takisto vplivala na mlada slovanska plemena kakor je latinščina na ustvaritev latinske — zahodne kulture.

Pa poleg tujerodnih ali potujčenih vladik moramo tudi vpoštevati dejstvo, da so v tem kritičnem času bili tudi samostani v tujih rokah, zlasti italijanskih, tako, da je celo graški nuncij sam posredoval, da se ta nedostatek odpravi.

19. avgusta 1607 piše iz Gradca v Rim, da je vedenje teh redovnikov tako, da se v resnici pohujšujejo katoličani, krivovercem pa se daje prilika za njihove psovke. Ni drugega sredstva, kakor da se odpokličejo ti Italijani in nekateri Nemci ter nadomestijo z drugimi¹.

Končno je odgovoril kard. Borghese 8. marca 1608, da se lahko odpomore pohujšanju, ki ga dajejo v teh krajih italijanski redovniki brez prejedice za cerkveno prostost. Nadvojvoda Maks Ernest se naj previdno opozori, da bi prepoved, pošiljati italijanske redovnike v te kraje, značila vmešavanje v zadeve, ki spadajo pod oblast papežev. Dal se bo ukaz, da se odstranijo pohujšljivci in pošljejo drugi dobri redovniki. S tem sredstvom se bo več doseglo kakor z onim neprimernim².

Vendar ta „inconveniente“ je bil v Rimu že zdavna znan, zakaj že v instrukciji od junija 1573, dani možniškemu opatu Jeronimu Porciji,

¹ „Le attioni de questi frati parlo di tutte le Religioni sono tali che veramente scandalizzano i catholici e tanto più danno occasione di malignare agli Heretici, ne vi sarebbe à mio giuditio altro remedio che richiamar questi Italiani e qualche Tedeschi ancora e mandar qualche altri.“ (Arch. Vat. Fondo Borghese II. 197/8 f. 372 v.)

² „Si può rimediare à lo scandalo che danno in coteste parti i religiosi Italiani col mal governo, senza far pregiuditio alcuno à la libertà ecclesiastica. con l' arciduca Massimiliano Ernesto dovra V. S. passar ragionamento e mostrar Ch. il prohibire che non si mandino in cotesto stato Italiani à la cura de Monasterij è un metter mano in quel che spetta à l' autorità di Nostro Signore: effetto contrario alla sua pietà. Si dara ordine qui che sara inteso, che si levino li scandalosoti et si mandino frati di buon talento, et di vita esemplare, et piu si gioverà con questo mezo che un altro non conveniente, et infruttuoso.“ (Arch. Vat. Germania 21 f. 184.)

določenemu vizitatorju za oglejsko patrijarhovino mu sv. stolica naroča: „Sono in Stiria, Carinthia, et Carniola molti Monasterij di Conventuali, Dominicani, et Franciscani, li quali tutti hanno buone entrate, ma perche sono sempre mandati dali Generali, piu per smorbare altri monasterij d'Italia, che per provedere quelli mal condotti luoghi, ne conseguitano ogni inconvenienti . . . et vincono hormai la patientia del buon arciduca . . . il Nuntio mostri a S. Altezza che Nostro Signore sa, tutto questo et desedera . . . di fare quello, che stimierà esser servitio di Dio, et edificio de Popoli.“ (Arch. Vat. Miscell. II. 130. f. 94.)¹

Od teh tujcev tudi ne moremo pričakovati, da bi si želeli slovenskega bogoslužja. Pod pritiskom posvetne in cerkvene oblasti je pač klonilo tudi nižje svečenstvo in ž njim je padlo tudi — slovensko bogoslužje med Slovenci, a to tako korenito, da je do naših dni izginil celo spomin nanj!

In ako konečno omenimo tudi antiglagoljaško delovanje jezuitov, dobimo sklepno sliko vseh činiteljev-grobarjev staroslovenskega bogoslužja².

Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi.

III.

Iz pisem v literarni zapuščini R. G. Puffa. Pisma D. Trstenjaka. (Konec.)
Priobčil dr. J. Glonar, Ljubljana.

13.

Hochverehrter Freund!

Nescit homo finem suum, sed sicut pisces capiuntur hamo, et sicut aves laqueo comprehenduntur, sic capiuntur homines in tempore malo.

Liber Ecclesiastes, Cap. IX. v. 12.

Et ita ego captus. — Sie werden staunen, lachen, bedauern, — wo ich hingegen mit der phlegmatischsten Zufriedenheit täglich meine

¹ Glede Franjevcov se je posrežilo M. Ferkiću l. 1625, da je na general. kapitolu v Rimu bil sprejet njegov predlog, vsled katerega se podeli provincijam češki, avstrijski in štirski pravo, da same od svojih članov izberejo provinc. starešino. cf. Milošević: Život i djela Fr. M. Ferkića. — Rad 164 pg. 5.

² cf. Archiv f. slav. Phil. IV. 434: Den letzten Schlag jedoch versetzten der slavischen Liturgie erst die Jesuiten, wie das Mikoczy (Otia Croatiae p. 222), ein gewesener Jesuit, selbst zugibt: „in dioecesi quoque Zagrabienensi sacerdotes glagolitae non deerant, hi defecerunt postea quam societas Iesu Zagrabiae alibique ludos jittierarios aperuit.“

horas bethe und Gott um Glauben bitte. Es ist der Wille Gottes, *cujus gratia ego pascam oves et agnos. Deus refugium et adjutor in tribulationibus, cantat psalmista.* Sie werden freylich mit mir nicht gleich denken, und so werden unsere Correspondenzen wohl aufhören müssen. Weltliches eckelt mich an, und ob Sie für Piätet Gefühl und heiligen Ernst haben, weiß ich nicht. Ich meines Theils kann für Sie nichts thun als bethen. In heiligster Begeisterung lese ich den König der Lyriker oder trauere mit Jeremias über Jerusalem, und wunderbar hör ich die ehrwürdigen Cedern rauschen und denke, so rauscht Segen Gottes über die Frommen. *Pax vobiscum*, welche trostreiche Worte, *per omnia saecula saeculorum.* Wie Engelsfittige glänzt das verklarte Auge und das Herz hüpfet vor Liebe, wie das Reh am Libanon, die Poesie wird Anbethung, Preis und Jubel. *Gloria patri et filio et spiritui sancto.* Durch meinen Ton werde ich Sie vielleicht, was Gott behüthe, in Unwillen bringen, jedoch ist mein Wort nicht mein Wort, sondern der Ausspruch des Geistes. Ich lese nun keine Romane und Gedichte mehr, ich lese die Genesis als die schönste Epopäe, den Jeremias als den größten Elegiker, Salamon, den begeistertsten Erotiker. Für dießmal will ich nicht mehr schreiben. Ich hoffe, daß Ihre Seele sich freundlich an die meinige schließen wird, und wir noch vieles für unser Seelenheil werden sprechen können. Ich hoffe an eine baldige Äußerung und auf die Antwort und Stimme Ihres Gewissens. Indessen grüße ich Sie in dem Herrn und verbleibe in Gott Ihr Bruder

Graz, im Seminar,

11. 8^{ber} 1840.

Terstenjak,

Theolog. (Geistesmann:)

14.

Hochverehrter Freund!

Immer beklagten Sie sich noch, daß ich mit meinen Briefen zu karg und filzig sey, — nun so martern Sie sich hier mit einer langen Plauscherei. Ich schrieb Ihnen einmal, daß unsere Correspondenzen nun aufhören werden, indem ich ein aszetisches Leben begonnen, allein *naturam furca pellas, tamen usque recurret.* — Man muß in lybyschen Wüsten leben, um ein Aszet zu werden, sich Bart und Haare wachsen lassen und sich dem Raben anvertrauen, der uns Speise zuträgt, — nicht aber in Gesellschaft mit Menschen leben, noch weniger aber ein Dichter seyn. Daß doch die Zeiten der Piätet nicht wiederkehren wollen, wo frommer Sinn und Einfältigkeit so wohlgefällig auf Gottes Erde herrschten! — Viele meiner Collegen wünschen sich wieder das goldene Mittelalter zurück, das reich an Glauben und frommer Satzungen der Völker war, — doch ich bin mit dem jüngsten Säculum zufrieden, und glaube auch, daß Sie es gleichfalls werden. Freilich steckt Ihnen noch immer mein Entschluß im Kopfe, — jedoch darüber zu sprechen wär

viel zu umfassend für einen gewöhnlichen Brief. Thomas Moore meint, wo sich's um Glauben handelt, da helfe das Wissen nichts, und Fennelon stellt die Alternative »Katholik oder Deist« — und diese zwei Punkte beruhigten mich hinlänglich, wozu noch ein anderer Grund kam, daß ich nämlich meine persönliche Existenz sicherstellte. — Nu, ich lebe in Eintracht und St. Paulus meinte schon »*ecce quam bonum et iucundum habitare fratres in unum*«. Die Studien des ersten Jahrganges sind interessant, — alte heilige Töne des Königlichen Sängers, wohlklingende Laute aus Arabiens Wüsten begeistern mich und entzücken in jedem Augenblicke. Nebenbei schreibe und schriftstellere ich fleißig, schwärme und phantasire viel, und bette dabei noch täglich die *Horae diurnae* und singe die Psalmen, — fürwahr ein frommes, zufriedenes Leben! —

Alles wundert sich über den ganz umgewandelten Terstenjak, der einst regellos und burschikös nach eigenem Sinn und Faust lebte, — nun aber jedem Glockenschlag ohne Murren und finsterner Miene zum Gebethe folgt, — wir Christen nennen das »Mitwirken mit der göttlichen Gnade«, die Natura — und Materialisten meinen aber, der Mensch sey und vegetire wie eine Pflanze und hänge von Umständen und Verhältnissen als Licht, Boden, Wärme, Nahrung u. dgl. ab, — und beyde haben Recht.

Und wie vegetiren Sie, verehrter Freund? zweifelsohne gesund und kräftig, wenigstens haben Sie eine freie Luft, die mir sehr gebricht, haben keine Nervenleiden wie ich, und sind gewiß kein Hypochondrist, wie ich es bin. Bei solchen Umständen sehen Sie selbst, daß ich wirklich verändert seyn muß, und daß das Wunder(n) der profanen Leute doch auch eine Ursache habe. Doch ab von dem Thema. Was macht die göttliche Poesie und was die Literatur? Haben Sie in Ihrer Nähe viele gleichfühlende Seelen, in so argem Philisterthum leben Sie gewiß nicht, wie ich.

Hat das Publikum Geschmack, kauft es gerne schöngeistige Bücher, — doch meine Fragen scheinen sonderbar, doch auch die sind gegründet. Die liebe Steyermark, unser teures Vaterland, mit ihren viellieben sterztemperamentigen Steyrern, ließt doch sehr viel und kauft viel Bücher aus England und Nordamerika, Frankreich, Wien und Hamburg und weiß Gott woher? Walter Scott und Arnulf der Schreckenvolle u. dgl.? Unsere hochgebildete Jugend kennt Georges Sand und Wienbarg, Gutzkow und Heine, Jules Janin und Sheridan Knowles, Saphir und Hermannsthal, Ritzi und Vehovar, Tschabuschnigg und Lewitschnigg, alle Judenliteratoren zu Pesth, Wien und Leipzig vom alten Herloßsohn bis Breyer und Chownic, kauft und ließt und kritisirt und schriftstellert — doch *nemo propheta in patria*, soll man den nicht [auch etwas] lös — und lesbares zu Hause auf den Markt bringen. Beyspiellos und doch wahr! Jedes Land hat Schutzengeln: die Hanaken Moravia, die Stock-

böhmen die Bohemia, die Polen die Gallicia, selbst die Kroaten die Kroatia, Krain eine — ia, Kärnthen eine — ia und die liebe Steiermark soll kein ia haben?

Ebert meistert die böhmische Dichterschule, Saphir, Vogel, Grillparzer die Wienermusenjünger, Hermansthal die Laybacher Apollopriester, und in Steiermark sollte keine Dichterschule bestehen? Leitner, Ostfeller, Zusner, Kull, Käfer, Frickard, Prasch, Ziessernigg, Groder, Mayer, Vehovar, Schreiber, Ganser, Rossi, Mandl und wie all die aufmerksamen Ritter heißen, sollen nichts zu Stande bringen? *Vires unitae agunt*. Dampfpoesie! Her den Kessel und auf die Eisenbahn! Doch Spaß bei Seite! Wir haben schon noch Talente und die jungen Dichter schicken gewiß die aufgeputztesten Kinder auf den Markt. Versuchen wir etwas dergleichen, etwa ein Taschenbuch, oder eine Zeitschrift in ungebundenen, zwangslosen Heften, oder ein Album zuerst für einen Wohlthätigkeitsverein, dann für eigene Wohlthätigkeit. Ludwig verlegt alles beyspiellos wohlfeil. Und Unternehmungsgeist hab' ich, wie Sie, und wie ihn ja der Literator haben muß. Arbeiten bring' ich und Sie zusammen in Menge. Ich will hier nur lauter steirische Talente (Literaten) nennen. Leitner, Ostfeller, Rossi, Prasch, Vehovar, Mayer, Schreiber, Frickard, Käfer, Seidl, Mandl, Junius, Gold, Ganser, Frankenstein, Kull, Rikowitz, Gambsberg, König und wie all' die schon heißen. Ein Aufruf in *optima forma* in literarischem *bon ton*, und alles strömt mit Poesie und Prosa herbei, durchstaubt die Kästen und bringt stets das — Beste, weil es noch keinen Namen hat; und eine Styria ist da, und Leser sind da, und Geld ist da, und Kredit ist da. —

Überlegen Sie, lieber Freund, nüchtern meinen Vorschlag und schreiben Sie mir darüber. *Afflabit Deus et procreabitur*. Plan und Tendenz muß moralisch seyn, und Ebersberg schreibt darüber die vortheilhafteste Kritik. Für Ober— und Untersteyrer! Für beide Interesse und Nutzen, für Wenden und Deutsche, — doch alles deutsch. Ich mit meiner Truppe besorge dem Debit für meine Landsleute, sie mit der Ihrigen den für Ihre. Soviel indessen. Erhalt' ich eine Würdigung meines Vorschlages — dann ein Weiteres und Ausführlicheres. Grüßen Sie mir den Herrn Seidl und Prof. Mally und behalten Sie immerfort in freundschaftlichen Andenken Ihren

16/12 40

aufrichtigen Freund

Davorin Terstenjak,

S. Theologiae auditor et ep. Seccoviensis seminarii alumnus.

15.

Verehrter Freund!

Tandem aliquando. Hier übersicke ich Ihnen die versprochenen Beyträge zu Ihrem Itinerarium. Der Aufsatz »über das poetische und

geistige Leben der Slawen in Steiermark«, der ein Auszug aus einem größeren von mir slawisch geschriebenen Werke unter dem Titel *Slovenci v' historičkom geo i ethnografičkom odnošenju etc.* ist, hab' ich, um etwas zum besseren und richtigeren Verständniß meines Volkes öffentlich sagen zu können, anfangs Nov. 1841 der Redaktion der st. Zeitschrift eingesendet mit dem Bemerken, daß man ihn mir, im Falle er nicht der Tendenz der st. Zeitschrift entspricht, unverzüglich zurückstellen sollte; was aber bisher noch nicht geschehen ist, also ich auf einen Abdruck hoffen kann. Er bespricht in Kürze das Nothwendige, was Sie in Ihr Werk aufnehmen können und dürfen. Damit wir uns aber nicht compromittiren, im Falle Ihr *Itinerarium*⁹ früher erscheinen sollte, als der Abdruck meines Artikels oder vice versa, so können Sie ihn entweder ganz umarbeiten, dß keine Gleichheit bemerkbar wird, oder das Bewandniß erklären.

Ich möchte gerne einen eigenen Artikel für Ihr Werk schreiben, aber ich kenne weder die Anlage noch den Plan desselben. Auf den zwei beyliegenden falben Bogen, auf denen ich schon im Jahre 1837 das oben erwähnte Werk skizzirte, finden Sie eine kurze Trachtenbeschreibung samt der Benamsung der Kleidungsstücke. Aus Mangel an Zeit um eine Abschrift zu machen, muß ich das kümmerliche Concept schicken.

Sollten Sie aber das Gewünschte nicht in diesen Artikeln finden, so bitte ich es mir zu berichten, vielleicht hab' ich einmal Zeit etwas aus meinen ungeordneten Papieren abzuschreiben und zu ordnen. Ich glaube, Sie werden sich in Ihrem Werke mehr mit der Gegenwart beschäftigen, und daher keine historischen Notizen von mir verlangen.

Sonst leb' ich vielbeschäftigt mit theologischen Studien und studiere insbesondere die *orientales* (darunter Arabisch mit Leidenschaft), die Bibel und Patrologie. Die theologische Wissenschaft ist sehr umfangsreich, und in den Kirchenvätern find' ich nicht nur Zeugnisse für die katholische Wahrheit, sondern auch eine gesunde und kräftige rhetorische und poetische Nahrung.

Hätt' ich nur dauerhaftere Gesundheit, tausend Hände und frischere Luft, und ich würde eine geistige Industrie anfangen, wie kaum je John Cockerile materielle betrieben.

Wie leben Sie? Man erzählt mir, dß Sie kränkeln. Sorgen Sie für Ihre Gesundheit, ich bin pedantisch auf die meine geworden. Wie geht

⁹ Glede tega „itinerarija“ prim. ČZN, V, str. 137—138. — Tukaj omenjeno Trstenjakovo gradivo je prinesel pod naslovom „Die Slovenen in Steiermark“ Puffov „Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde der Steiermark und der an dieselbe grenzenden Länder. I. Jahrgang, Graz, 1853“ na str. 3—117. V uvodu navaja Puff kot svoje vire Trstenjaka, Matjašiča, Danjka (gl. ČZN XII, str. 52—55), Čafa in Sreznjevskega.

es in Marburg zu? Was machen Ihre Institute, Lese- und Musikverein, Theater u. s. w. Wer bekommt die Professorsstelle?

Vehovar setzt sich in die Wüste Oasen und träumt mehr als er schläft. Er soll die Jura fortstudieren, was macht ein l'homme de lettres ohne Charakter? Die Welt lacht dennoch, obgleich man ihre Schmerzen trägt, und läßt einen verhungern und zu Grunde gehen, und die Nachwelt hat wie die Mitwelt Launen, und Jenseits werden die Dichter doch auch Rechenschaft von Ihrer Haushaltung geben müssen. —

Unsere windischen Patrioten tragen gewaltige Gedanken im Kopfe und mehr als je ist man für die Muttersprache begeistert und für Ihre Erhaltung und Aufblühhung besorgt. Wir müssen retten, was zu retten ist, sonst ergeht es uns, wie den Elsäßern, die weder Deutsche noch Franzosen, doch mehr schon letzteres sind. Über Slawismus, literarisches und öffentliches Leben hab' ich viele Beobachtungen gemacht und erfahren, vielleicht kann ich einmal mit Ihnen darüber manches plauschen. Gott führ' nur bald die Zeit herbei, daß ich mit der Schule fertig bin, dann hoff' ich wirksamer und nützlicher zu seyn. Indessen Srečno. Mit Liebe und Achtung Ihr

treuer Freund

22/1 42.

Davorin Terstenjak,
Kleriker.

16.

Verehrter Freund!

Sie beklagen sich, daß Sie von mir im vorigen Schuljahre [nur] sehr selten ein Schreiben erhielten, und daß ich Ihrer Bitte nicht willfahren. Die Ursache ist leicht erklärlich. Der zweite Jahrgang der theologischen Studien ist einer der lästigsten. Die Vorlesungen aus dem neuen Bunde, der Erziehungskunde, Hermeneutik, Exegese und dem Kirchenrechte rauben gerade sechs volle Stunden, die Correpitions und Studierstunden und die liturgischen Übungen die übrige Zeit, und so wird man den ganzen Tag unendlich geplagt, daß man sich Abends ganz müde und erschöpft wie ein Courierpferd oder alter Postknecht zu Bette legt. Also an eine Nebenbeschäftigung, Lectüre oder Correspondenz ist bei diesen Umständen gar nicht zu denken. Wahrlich ein mühseliges und geplagtes Leben im Seminar. Man braucht wahrlich christliche Überwindung und Geduld, um bis an's Ende auszuharren. — Gottlob, daß sich das Ende immer mehr und mehr nähert. — Doch was sag' ich? bisher hab' ich mich [erst] nur mit Vorbereitungswissenschaften der Theologie beschäftigt, zur wahren Theologie komme ich jetzt erst. Dogmatik, Moral, Casuistik, Symbolik, Ascese, Pastoral — das sind ungeheuer ausgebreitete Fächer, — dabei sich noch in der Polemik und Controverse vervollkommen — sehen Sie also, wie wenig Zeit oder Lust mir zu schriftstellerischen Arbeiten bleibt. Der Theolog muß in unserer glaubensarmen Zeit mit allen Waffen ge-

rüstet seyn, damit er dastehe als feste Säule des Glaubens, fortis scientia et virtute, wie der Apostel schreibt. Hier ficht ihn an der Geschichtschreiber, dort wühlt aus den Eingeweiden der Erde der Geologe und Botaniker Steine und Knochen, um gegen die ewige Wahrheit zu zeugen, hier schreit und poltert der Jurist und Diplomat, dort Hegel mit all seinen jungen und alten Rittern und Knappen, um sich selbst als Gott hinzustellen, und gegen alle diese siegreich zu kämpfen, braucht man wahrlich etwas Gelehrsamkeit und einen tugendhaften Character, [damit man] um nach dem Herzen Gottes wirken zu können. —

Also Sie wünschen von mir Notizen über den Pacher, sed quales? Geo — minera — und zoologische wären sehr mangelhaft, also welche? Den Character seiner Bewohner, den Jargon ihrer Sprache, ihre Tracht und Lebensweise werden Sie als Nachbar so ziemlich schon selber kennen, also was wäre noch übrig? Eine romantisch-mahlerische Beschreibung? Das vermögen Sie besser als ich. Wirklich, ich finde wenig, worüber ich Sie belehren könnte. Thun will ich es vom Herzen gerne, aber stellen Sie mir früher die Fragen. —

Wo lebten Sie während der Ferien? Waren Sie in Agram? Wie gefallen Ihnen die rothen Mützen und das tolle Treiben? Es ist ein närrisches Ding, und doch von Bedeutung.

Ich reiste in den Ferien wenig. Die meiste Zeit brachte ich in Bistritz in Zagorien zu. Uebrigens lebte ich wohl auf und bin noch jetzt etwas sehnsuchtskrank. Sonst leb' ich mehr practisch und dichte seltener als in den früheren Jahren. Unter den Dichtern lese ich Dante, Tasso, Cervantes, Calderon, Tieck, Thomas Moore und Jean Reboul am liebsten. Dabei lese ich gerne die Schriften Chateaubriand's, des gewaltigen Görres, des tiefgelehrten Wisemann u. a., noch mehr aber interessieren mich die deutschen Minnesänger. Jetzt lese ich den Parzival und Titurel von Wolfram von Eschenbach, und dann werd' ich mich an den Steyrer Lichtenstein machen. Nur geht es mühsam, ich verstehe nicht recht deutsch. — Hier haben Sie einen Maßstab [für] meine Denk- und Gefühlweise. Literarische Neuigkeiten weiß ich keine, indem ich nur fünf Journale lese, oder vielmehr durchlaufe. Apropos, was wird mit der lieben Stiria? Die Styria wird ihrer Ankündigung gemäß eine Verbreiterin des Pietismus!!! und zugleich der Philosophie??? Hohl' ihn oder vielmehr sie der Guguck, den Pietismus dulden nicht einmal die Mönche, und H. Ostfeller will es wagen, in der Stiria ein Organ für denselben zu errichten. Risum teneatis amici! Werden Sie auch pietistische Aufsätze liefern? Das ist doch erbärmlich. Steiermark zählt so viele wackere Literaten, und Niemand repräsentiert sie, alles vereinzelnt und zerspalten. Rühren Sie sich doch, lieber Freund, und überschreiten wir den Rubikon. Die Stiria kann ja noch immer einen Geisterfrühling

erleben. Aber nur eigene Kräfte anwenden, nicht sich unter Aegiden-[zu] stellen, unser Sterztemperament wird ja doch auch etwas schaffen können. Hammer, Prokesch, diese zwei gewaltigen, rufen wir sie in unsern Bund zum gemeinschaftlichen Kampf.

Obgleich ich für die slawische Literatur und ihr Aufkommen als Slawe vor allem kämpfe und glühe, so ist mir doch die Ehre der Steiermark sozusagen Herzenssache, und ich werde, so Gott will, ihr den Dank, den ich ihr schulde, mit der Zeit abstaten. —

Ueber slawische Literatur will ich jetzt nichts schreiben, mein lieber Freund Matjašič, der gegenwärtig die Ehre hat, ihr Collega zu seyn, wird Ihnen das Nothwendige gerne mittheilen. Er ist ein Mann von Bildung und Toleranz und ich hoffe, daß die Kollegen nicht Ursache haben werden, mit ihm unzufrieden zu seyn. Grüßen Sie ihn mir. —

Wend lebt noch in Graz mit Schnur- und Backenbart, erlebt viele unglückliche Liebschaften und manche Affairen. Doch er wird sich rächen, blutig rächen, aber womit? — mit einem Witz — darüber lachen die Philister.

Vehovar hat unlängst den Konkurs für Laybach mitgemacht. Würde er sich doch zu etwas Festem und Sicherem qualifizieren! Er bleibt durch dieses ewige Hofmeistern auch in der Bildung zurück, und etwas französisch, und einige Ansichten von Balzac, Jules Janin, George Sand und dgl. wird sein ganzes Wissen ausmachen. Wenn er mich nur öfters besuchen möchte, ich würde ihm schon eine Buße auflegen. Man braucht Charakter und Stand, um etwas wirken zu können.

In Graz haben wir abwechselnd schlechtes und schönes Wetter, wie's im Babylon zugeht, weiß ich nicht, denn ich komme selten aus meiner Clause in eine Gesellschaft.

Mein vorjähriger Professor des Kirchenrechtes, Dr. Wiesenauer, ist schwer krank und ist heute um 2 Uhr Nachmittag von seinem Freunde Prof. Theol. P. Wägel versehen worden, das ist das neueste. — Indessen leben Sie wohl und schreiben Sie bei Zeit und Musse Ihrem

dankschuldigen Freunde

Graz, am 28/11 42.

D. Terstenjak,
Kleriker der Sek. Diöz.
u. Seminaralumnus.

Problemi ob zori naše zgodovine.

Fr. Kovačič.

Mogočni potresni sunki prevrnejo večkrat plasti, ki so tisočletja ležale druga nad drugo in spravijo na površje, kar je bilo zakopano v skrivnostnih globinah. Slično je vihra svetovne vojne ne le do dna pretresla ljudsko dušo, marveč iz grobov priklicala probleme, čez katere so dolga stoletja nagromadila ogromne plasti novih razmer in vprašanj. V Evropi so po vojni nastale nove državne formacije, katerih zametki so se javljali že pred tisočletjem, pa jih je tok zgodovinskih dogodkov zasul, kakor se je zdelo, za vselej, in z njimi dobivajo aktualno važnost problemi, ki so bili poprej več ali manj le platonske narave in so zanimali le kabinetne učenjake-specijaliste. Če le površno pregledamo ogromno slovstvo, ki je priklilo na dan med vojno in za časa mirovne konference, da uveljavi opravičene ali neupravičene aspiracije narodov in držav, vidimo, da se vsi dokazi opirajo zlasti na zgodovino. Poklicani in nepoklicani pisatelji so odprli davna pozabljene folijante in posegli v skrajne globine prošlosti, da podajo smernice državnikom in narodom pri urejanju novih svetovnih razmer. Historična veda o preteklosti je postala mahoma potrebna, koristna in važna tudi za širje sloje, ker le ona nam pojasnjuje, kako je prišlo do poznejšega in sedanjega stanja, v njej narodi sami sebi izprašujejo vest, ali je v njih lastnostih in dejanjih bilo vse v redu, ali bi ne bilo boljše, če bi to ali ono bilo izostalo ali bi se vsaj v bodoče naj spremenilo. Nasprotno je pa sedanjost živa zgodovina, ki osvetljuje preteklost. Sedanjost in prošlost se druga brez druge ne moreta umevati.

Tudi v našem političnem in kulturnem življenju stopajo v ospredje vprašanja, sajna po sebi teoretične narave, a v dejanski sedanjosti zelo aktualna. V naslednjem želi pisec podati pregled vsaj nekaterih problemov, opozoriti na dosedanje nezadostno rešitev in pokazati naloge, s katerimi bi naj naše historično znanstvo v bodoče skušalo razvozljati, kar je še zagonetnega, in podati kažipot našemu narodnemu in državnemu življenju.

I. Problem o prihodu Hrvatov in Srbov.

G. F. Šišić je v 35. knjigi „Godišnjice Nikole Čupića“ (Beograd 1923) str. 1—49 v razpravi „Ime Hrvat i Srbin, i teorije o doseljenju Hrvata i Srba“ zbral in opremil s kritičnimi opazkami vse važnejše teorije in podmene o etimologiji imen Hrvat in Srbin ter o doseljenju obeh na jug. Za izhodišče služi znano pripovedovanje carja Konstantina Porfirogenita (911—952).

O pradamovini Hrvatov in Srbov ter njih prihodu na jug poroča car Konstantin Porfirogenit obširneje v 30. pogl. svojega dela „o naro-

dih“, ko pripoveduje, kako so Avari osvojili Salono. Iz prejšnjega (29.) pogl. je razvidno, da Konstantin slovenska plemena istoveti z Avari. Ko so Avari videli, da je ta zemlja lepa, so se v njej naselili. Hrvati so takrat prebivali onstran „Bagibareje“, kjer so sedaj (ob Konstantinovem času) „Belohrvati“. Od njih se je odcepil eden rod pod vodstvom pet bratov in dveh sester ter je odšel v Dalmacijo in našel tu Avare. Nekoliko let so se bojevali z njimi, a končno so premagali Hrvati in Avare deloma poklali, deloma pokorili. Od tega časa torej gospodujejo v tej zemlji Hrvati ali v Hrvatski je še tudi Avarov in se pozna, da so Avari.

Ostali Hrvati so pa ostali „pri Frankih“ in se zovejo Beli Hrvati; imajo svojega poglavarja, podložni pa so Otonu Velikemu, kralju Francije in Saske, niso še krščeni in imajo rodbinske zveze in pobratimske s Turki t. j. Ogri. V 31. pogl. potem ponavlja in nadaljuje, da Hrvati, ki sedaj stanujejo v Dalmaciji, izhajajo od nekrščenih Hrvatov, ki stanujejo onstran Turkije (Ogrske), blizu Frankije in mejijo s Sloveni, nekrščenimi Srbi. Ko so za carja Heraklija Avari pregnali Rimljane, je zemlja ostala pusta, tedaj je car odredil, naj Hrvati napadejo in odženejo Avare in tako so se naselili v zemlji, kjer sedaj prebivajo. Velika Hrvatska, ki se imenuje tudi Bela, nepokrščena je dō danes, kakor tudi Srbi, ki z njo mejijo.

V 32. pogl. govori potem o Srbih v zemlji, v kateri sedaj prebivajo. Tudi ti izhajajo od nekrščenih „belih“ Srbov, ki prebivajo onstran „Turkije“ t. j. Ogrske, v kraju, ki se imenuje Bojki. Tam meji Frankija in Velika ali Bela Hrvatska. Ko sta dva brata podedovala vlado po očetu, se je eden vzdignil in vzel polovico naroda s seboj ter odšel k carju Herakliju, ki jim je odkazal zemljo Serblija v solunskem okraju. Čez nekaj časa pa se jim vzbudi želja, vrniti se v prvotno domovino. Car jih je odpustil. A ko so prešli Donavo, so se skesali in prosili carja, naj jim da drugo zemljo. Pod oblastjo carjevo so bile takrat od Avarov opustošene zemlje, sedanja Srbija in Paganija (neretvanska oblast), Zahumlje in Travunja ter zemlja Konavljanov. To zemljo je tedaj dal car Srbom.

Jedro Konstantinovega poročila je, da so se Srbi in Hrvati doselili na jug za časa carja Heraklija (610—641). Dolgo časa se je smatralo poročilo Konstantinovo kot nesporno zanesljivo, k večjemu so se prepirali, kje je iskati po Konstantinu označena pradomovina Hrvatov in Srbov in katerega leta so se na poziv Heraklijev odselili na jug. Večje važnosti od teh podmen je bila teorija Šafařikova, ki je učil, da so se Hrvati in Srbi izselili iz iztočne Galicije in Vladimira, nikakor pa ne iz Češke in Lužice.

Konstantinovo zemljo Bojki je našel v iztočni Galiciji, kjer še danes imajo Malorusi krajevno ime Bojki, Bagibareja pa mu je Bavar-

ska. Po tej teoriji so se Hrvati in Srbi pod konec vladě Heraklijeve zabili kakor klin med prej naseljene Slovence ter jih tako razdvojili v današnje Slovence in Bolgare. Ta teorija je našla potem močno oporo pri Kopitarju in Miklošiču, ki se pa nista opirala na historične razloge in vire, marveč le na filološke, namreč na slov. narečja med Karpati in Egejskim morjem. Hrvati so zamerili Miklošiču, ker je po svoji teoriji v etničnem oziru proglasil hrvatske kajkavce — za Slovence.

Prvi je avtoriteto Konstantinovo napadel Dümmler (l. 1858), vendar tudi on smatra prihod Hrvatov in Srbov kot drugi naval za razliko od prvega prihoda Slovenov na jug in da so se vrinili kakor klin med karantansko-panonske in tračko-mezijske Slovence ter jih razdvojili za vselej.

Dümmlerjevo delo je nadaljeval in mu pomogel do zmage dr. Rački (1864, 1880). Tudi on ugotavlja, da je bil Konstantin slabo obveščen o sorodstvu južnih Hrvatov in Srbov z „Belimi“ ter o času njih doselitve za vladě Heraklija. Za razselitev Slovenov na jugu se moramo torej ogledati po drugih virih, iz katerih se razvidi zaporedno naseljevanje v 6. in 7. stol. Z osvojenjem zapadnega dela balkanskega polotoka po Hrvatih in Srbih je v glavnem dovršena selitev slovenskih plemen, ki je trajala približno 200 let. Pradomovina Hrvatov in Srbov ni bilo srednje in gornje Polabje, marveč zakarpatska zemlja, odkoder so se spustili v Podonavje in potem na Balkan. Dümmleru in Račkemu se je pridružil Bolgar Drinov, nasprotno pa sta branila avtoriteto Konstantinovo Rusa Grot in Florinskij. Po Grotu bi bili prišli Hrvati in Srbi na jug ne skozi avarsko Panonijo, marveč bodisi bolj iztočno, ali pa v smeri iz Bavarske, torej skozi Karantanijo.

Najuglednejšega pristaša je dobil Rački v Jagiću¹, ki je s filološkimi razlogi podrl najprej Kopitar-Miklošičevo teorijo o hrvatsko-srbskem klinu. Po njegovem nauku je pogrešno misliti, da so Hrvati in Srbi predrli dotedanjo etničko in jezikovno jedinstvo prej naseljenih Slovenov, nasprotno, Hrvati in Srbi so sodelovali pri tem pokretu, ki je trajal 6. in se je končal početkom 7. veka. Cela ta etnička masa se je označevala z občnim imenom „Sloveni“, šele pozneje in stopnjema sta se izcimili posebni imeni Hrvatov in Srbov kot kristalizacija politične moči, a brez vsake etnične opreke med seboj ali napram splošnejšemu slovenskemu nazivu. Četudi izločimo iz cele skupine Hrvate in Srbe, kar pa ni pravilno, vendar tudi Sloveni ne tvorijo popolne etnične ali jezikovne enote, temveč tu imamo niz mnogih, zelo sorodnih in drugo v drugo prehajajočih narečij. Medsebojno razmerje jugoslov. jezikov kaže, da nikdar ni bilo kake ostre pregraje med hrvatsko-srbskimi in slovenskimi narečji z ene in bolgarsko-slovenskimi z druge strani, da bi smeli go-

¹ Archiv für slavische Philologie. B. XVII, 1895, str. 47—87: Ein Kapitel zur Geschichte der südslav. Sprachen.

voriti o razcepu stare celote po hrvatsko-srbskem klinu. Iz filološkega stališča je toliko naravnih prehodov, da se sme reči: hrvatsko-srbski jezik ni kak različen, med slovenščino in bolgarščino vrinjen element, marveč tvori z njima organsko celoto. Skrajni krili, slovenski in bolgarski jezik imata med seboj veliko manj skupnih točk kakor pa s sosedno hrvaščino in srbščino. Vkljub razliki narečij je bilo dovolj pogojev, da se razvije na jugu enoten književni jezik, toda verske in politične prilike za to niso bile ugodne.

Jagićevo mnenje je prevladalo v znanstvu in so se ga oprijeli več ali manj vsi uglednejši historiki in filologi. To je teoretična podlaga našega političnega ujedinjenja. Vendar so se od časa do časa pojavljale tudi druge, od Jagićeve različne teorije o prihodu Srbo-Hrvatov na jug in o vrednosti Konstantinovega poročila. Tako je angleški bizantinolog Bury našel veliko sličnost med hrvatsko legendo o petero bratih in dveh sestrah, ki so privedli Hrvate na jug in pa bolgarsko legendo o Krobatu ali Kubratu in njegovih (5) sinovih ter sklepa, da je Krobat ali Hrobat prehistorični hunski heroj. Državna ureditev med Hrvati se je po takem izvršila na enak način kakor pri Bolgarih t. j. hunsko pleme Hrvatov je zavladelo Slovenom po današnji Hrvatski, kakor v Meziji bolgarsko, in jim dalo ime, sprejelo pa njih jezik. Po njegovem mnenju so za Heraklija provalili v Dalmacijo hrvatski Sloveni a ne hrvatski Huni, ki so nekdanj poprej si podvrgli Slovence v Podonavju. Tudi ime „ban“ da je neslovensko in spominja na avarskega Bajana.

G. Šišić odklanja to teorijo, ker da izgublja vsako verjetnost pred dejstvom, da je Hrvatov bilo ne samo na jugu, marveč na Češkem, med polabskimi Sloveni in Poljaki, na iztoku pa med Rusi, zato je Bury pozneje sam molče zapustil to teorijo.

Jagićevo kritiko o postopanju carja Konstantina pa tudi Šišić deloma pobija in odklanja. „Belo Hrvatsko“ in „Belo Srbijo“ je Jagić proglasil za izmišljotino (Phantasieland) Konstantinovo. Š. dokazuje, da je car-pisatelj to črpal iz ljudske tradicije, ali ta tradicija ni bila točna. Car Heraklij je — izvaja Š. — našel Slovence v severo-zapadnem Afriku in ni jih mogel več izgnati odtod. Uredil je torej razmerje tako, da jim je pustil zemljo, oni pa so priznali njegovo nadoblast in postali njegovi „pokorni podložniki“. Nehistorična tradicija, ki je „v očitnem nasprotju z očitnimi lingvističnimi fakti“, je nastala tako, da so si Sloveni na jugu, kjer jih prej ni bilo, stavili vprašanje: odkod smo torej došli? Ker je bilo na severu hrvatskih in srbskih plemen, je to bilo motiv za odgovor.

Ta razlaga se nam ne zdi zadovoljljiva, vprašanje je, odkod so v takratnih razmerah balkanski Srbo-Hrvati vedeli, da so na severu Ogr-

ske njihovi imenjaki, če niso došli od teh strani in niso imeli z njimi nikakih vezi?

Nekoliko drugače stvar predstavlja znani hrv. historik Klaić (Povjest Hrvata I., 25—31). Slovani so se začeli širiti iz svoje pradomovine proti zapadu in jugu že koncem 1. stol. po Kr. in je to premikanje trajalo do polovice 7. stol. Glede prihoda Hrvatov in Srbov na jug stavi kot izhodišče avarski poraz (626) pred Carigradom in ustanovitev Samove države, ki se je po njegovem mišljenju zvala Velika ali Bela t. j. od Avarov svobodna Hrvatska po najmočnejšem plemenu v Samovi državi — Hrvatih, katere je potem poklical car Heraklij, da z njih pomočjo osvobodi Dalmacijo od Avarov in njim pokornih Slovenov. Vzgled Hrvatov je nagnil še drug slov. narod na severu, da se je preselil na Balkan, namreč po jeziku in krvi Hrvatom zelo sorodni in le po imenu „slučajno“ različni Srbi.

Klaićevo teorijo so zavrgli Pögodin, Niederle in Šišić jo odklanja istotako ter poudarja proti njej zlasti to, da so poročila o Samovi državi prepričala, da bi se mogli na njih graditi tako dalekosežni zaključki. A priori ni verjetno, da bi najmočnejše, torej gospodujoče pleme Samove države zapustilo svojo ugodno pozicijo in šlo na poziv tujega vladarja z mečem osvajati nove domovine. Klaić je opiral svojo trditev na dejstvo, da se prebivalstvo v Dalmaciji in zapadni Hrvatski v socialno-pravnem oziru ločuje v dva razreda: gospodujoči in po vsej zemlji raztreseni plemiči in nesvobodni kmetje-potomci premaganih Avarov in tem podložnih Slovenov. Šišić po pravici opozarja, da je ta ločitev med plemiče-gospodarje in kmete-podložnike občni evropski pojav, ki ga opažamo pri Germanih, Čehih, Poljaki, Srbih in Rusih že od IX. do XII. veka. To velja tudi zoper teorijo Peiskerja, Levca in Hauptmana glede Slovencev.

Teorija znanega sociologa Gumplowicza, da so Hrvati in Srbi le poslovenjeni Goti, ni našla resnega odziva, izvzemši nekatere šovinistične brošure, ki so za časa svetovne vojne delale propagando za velikonemške aspiracije — od Berlina do Bagdada.

Od Jagićeve podmene je odstopil tudi hrvatski historik Nodilo, ki zagovarja poročilo Porfirogenitovo in stavi prihod Srbo-Hrvatov med ll. 635—640. Nasproti tistim, ki odklanjajo Konstantinovo poročilo in trde, da se je doseljivanje Hrvatov in Srbov vršilo stopnjema, na več mahov, opozarja, da pri tem premikanju pri starih piscih ni duha ne sluha o Hrvatih in Srbih, šele Porfirogenit jih omenja. Pradomovino, iz katere so došli po Konstantinu Hrvati in Srbi, stavlja Nodilo „u Ruse“ t. j. v iztočno veliko slov. panogo, onstran Karpatov, v iztočno Galicijo; ob gornjem Dnjestru je še dandanes malorusko pleme Bojki. To teorijo imenujejo „antsko“, ker so po Jordanesu prebivali Anti severoiztočno od Karpatov do Dnjestra, Avari so jih sicer napadali a podvrgli jih niso.

Tukaj je iskati stara „Bela Hrvatska“ in Nestor izrečno omenja med ruskimi plemeni „Bele Hrvate“. Nadalje, pravi Nodilo, imajo čakavci po jadranskih otokih velikoruski naglas, sploh ni najti med Slovani plemena, ki bi bilo Velikorusom v naglasu in marsičem drugem tako slično, kakor čakavski Hrvati.

Na vprašanje, kod so šli Hrvati in Srbi na jug, odgovarja Nodilo, da to nikakor ni bilo skozi avarsko Panonijo, kjer je bila moč avarska še nezlomljena, drugače bi bili že Hrvati davno pred Karolom Vel. storili konec avarski državi, pač pa je bilo oslABLJENO skrajno krilo prostrane avarske oblasti, na zapadu po Samovi državi, na iztoku pa vsled razpora med Avari in Bolgari ter so mogli Hrvati in za njimi Srbi z dovoljenjem bolgarskega poglavarja Kuvrata, ki je bil jezen na Avare, preiti preko istočnih Karpatov k Donavi.

Tudi Nodilovo teorijo Šišić odklanja, ker da je v bistvu „osnovana na domišljanju bez dovoljna osnova u izvorima“, včasih da je celo v nasprotju z njimi, a filološka stran da je zgrešena.

Kot kuriozum je omeniti še Pavićevo teorijo, ki pravi, da so Hrvati in Srbi došli le deloma v Dalmacijo na poziv Heraklijev iz zemlje „on-stran Babjih gor na Kolpi“ (tako razlaga Konstantinov izraz „Bagibareja“), namreč iz Karantanije, dočim so drugi ostali pod frankovsko oblastjo. Kot kuriozum pravimo, ker Pavić predpostavlja, da se je Porfirirogenitov tekst vsaj dve sto let menjaval, popravljal in dopolnjeval. Poskušal je torej on dognati pravi tekst s tem, da je iz svoje glave napisal cele odlomke v grškem jeziku. Občudovati je pač njegovo obvladovanje grškega jezika in smelost v kombinaciji, to je pa tudi vse.

Ruski Nemec Westberg je zopet v svoji studiji o potopisu žida Ibrahim ibn-Jakuba po slovenski zemlji l. 963 prišel do sklepa, da je Velika ali Bela Hrvatska današnja Češka in Morava s severno Slovakijo, Velika Srbija pa Galicija in povirje Dnjestra in Visle. Posledke Westbergove je dopolnil Marquart zlasti iz poročila arabskega pisca Masudija iz X. stol. Tega mnenja se je oklenil tudi Niederle, ki sicer pri-trjuje Račkemu in Jagiću, da ni „Phantasiebild“, marveč je v resnici ob-stajala zakarpatska Velika ali Bela Hrvatska in Srbija. Konstantinovi po-datki so torej odmev tradicije Hrvatov in Srbov, ki so se v X. veku še spominjali svoje prvotne domovine, ki so jo zapustili najpozneje počet-kom V. veka.

Skoraj istočasno kakor Šišićeva je izšla v „Narodni Starini“ in potem v ponatisu (Zagreb 1922) razprava dr. N. Županića „Bela Sr-bija“. Tudi on je zavzel Jagiću nasprotno stališče glede verodostojnosti Konstantinovega poročila. Najprej rekapitulira Jagićevo teorijo, katere so se oprijeli zlasti oni zgodovinarji in slavisti, ki so pohajali slavistični seminar dunajske univerze. Živec Jagićeve argumentacije je v tem: Ako

bi bili Hrvati in Srbi došli iz zemlje med gornjo Vislo in Salo, bi morali govoriti jezik zapadne slovanske skupine, v katero spadajo Čehoslovaki, Poljaki, Lužiški Srbi in izumrli Polabski Sloveni.

Poleg lingvističnih se opira Jagić tudi na historične razloge. V 6. poglavju svoje razprave skuša dokazati, da so zemlje, v katerih nastopajo Hrvati in Srbi kot politična individualnost, bile naseljene v VI. stol. po istih Slovenih kakor ostale jugoslov. zemlje na iztoku in zapadu. Začenja z l. 548, ko je neka slovenska četa pustošila Ilirik doli do Drača, potem l. 551 in dalje ter misli, da je že takrat mnogo Slovenov ostalo tu.

Nasproti Jagiću zagovarja dr. Županić verodostojnost Porfirogenitovega poročila in skuša spodbiti Jagićevo historično argumentacijo s tem, da potisne naselitev Slovenov na Balkanu kolikor mogoče navzdol — v VII. stol. Dokler ni bila zlomljena vojna sila bizantinska na Balkanu, ni se drznilo nobeno barbarsko pleme tukaj se naseliti, zlasti ne proti volji carjevi (str. 5). Šele ko je vojska pod poveljstvom carjevega brata Petra odrekla poslušnost, so se začeli Sloveni v masah naseljevati po Iliriku. To se je godilo pod vladno carja Foke (602—610) in prva leta carja Heraklija (str. 7). Znotranjost Balkana še v VI. stol. ni bila slovenska, še manj srbska ali hrvatska, kakor hoče Jagić, četudi je tu in tam bila kaka neznatna naselba, je bilo to brezpomembno. V slovenski masi, ki se je početkom VII. veka naselila na Balkanu še ni bilo tistih, ki so prinesli na jug hrvatsko in srbsko ime. V tem se je Ž. približal Miklošiču, z Jagićem pa vzdržuje enotnost jezika od Adrije do Ponta.

Pozna in definitivna naselitev Slovenov se more dopustiti le za zemlje na desnem bregu spodnje Donave, Mezijo, Tracijo, Ilirijo (v ožjem pomenu) in Macedonijo, ne pa za gornje kraje starega Ilirika. Že od polovice 3. stol. pritiskajo različni barbarski narodi od Rena do Črnega morja na meje rimskega cesarstva. Že v 4. stol. se je precej Gotov naselilo na ozemlju rimskega cesarstva. Povod barbarskim napadom je namreč bil različen in od tega je bila odvisna tudi stalna naselitev. Večkrat jih je gnala preko mej le želja po plenu; v takem slučaju so napadalci prišli in zopet odšli, včasih obloženi s plenom in s sužnji, včasih pa tudi praznih rok. Včasih jih je pa gnala kruta sila, da si poiščejo novo domovje, večkrat zaporedne slabe letine in pomanjkanje živeža ter preobljudenost, včasih strah pred napadi drugih divjih ljudstev, včasih pa so močnejši barbari pred seboj in s seboj gnali podjarmljeno ljudstvo, n. pr. Obri Slovene. L. 580 skuša obrski kahan Bajan napraviti most čez Donavo pri Singidunu (Beogradu), da bi šel nad Slovene¹, torej so že morali biti v masah na desni strani Donave. Analogni dokaz, ki ga izvaja g. Ž. iz turških navalov na naše zemlje, ne dokazuje nič za nase-

¹ Kos, Gradivo I, št. 87.

ljevanje starih Slovenov. Namen turškim napadom je bil le plen in včasih maščevanje, ne pa razseljevanje. Iz mnogoterih turških napadov na Kranjsko ne sledi, da bi morali pričakovati turško ali muslimansko prebivalstvo na Kranjskem. Tu je šlo le za plen, pri starih Slovenih mnogokrat tudi za novo domovje. Sicer pa tudi turški napadi niso ostali brez etničnih premakljajev. Ne samo, da imamo n. pr. na Dravskem polju mnogo potomcev tu zaostalih Turkov, marveč tudi cele naselbine beguncev in uskokov, ki jih je turška sila gnala iz njihove domovine k nam. Ne more se torej trditi, da bi morda med prvo stalno naselitvijo Slovenov na Balkanu pa med prihodom Srbov in Hrvatov preteklo le kakih 20 let. Prva naselitev je veliko starejša, zlasti še v alpskih deželah.

Na str. 9. nam Ž. podaja naslednjo situacijo: L. 626 je bil Bizanc v veliki nevarnosti: z ene strani so ga oblegali Perzijci, z druge Avari. Grška diplomacija je v tej sili iskala pomoči pri sosedih, pri Čehih, kjer je bil Samo premagal Avare, in drugih sosednih narodih. Tako so Hrvati zavzeli zapadni del Ilirika, Srbi znotranjost, Avari so se pa morali umakniti od Bizanca. Novodošli Hrvati in Srbi so se pa čutili gospodarje nad premaganimi Sloveni in Avari ter postali privilegirani stan. V tem oziru se v podkrepitev svoje teze opira s Klaićem na poznejše socialne institucije v srednjem veku, ki so produkt in odmev velikega dogodka, o katerem poroča Konstantin.

Belo ali Staro Srbijo stavi g. Ž. približno na današnje Saksonsko, naši Srbi so torej došli od Lužiških Srbov (str. 11, 12). Njih jedro je bilo med Salo in Mildo (Mulde), odtod so se v ranem srednjem veku razširili na jug do Rezna (Regensburg), Ingolstadta in Donauwörtha, na zapad pa do Würzburga, Fulde in Hersfelda. Ob Sali, Labi in Mildi pa Srbi niso bili avtohtoni, marveč so došli sem z iztočne strani Meotskega (Azovskega) morja. Tu se pisatelj znova postavi na Peiskerjevo stališče o gospodujočih in podjarmljenih slojih. Pravi namreč: „u socialnom pogledu treba, da su imali više izuzetan, povlašćen položaj“ ter se izrecno sklicuje na Peiskerjeva izvajanja o troslojnih Dalmajncih okoli Mišnja.

Glavno poteškočo, ki jo dela njegovi teoriji gotovo uvaževanja vredna ugotovitev Jagićeva, da bi Hrvati in Srbi, ako bi bili došli iz Češke in njej sosednih dežel, morali po svoji govorici spadati k zapadni skupini, o čemur pa ni sedaj in ne v prošlosti sledu, skuša dr. Ž. odstraniti s podmeno, da so Hrvati in Srbi ob svojem prihodu na jug tvorili le dve primeroma majhni vojni družini in nikakor niso mogli obljuditi celega Balkana ter mu dati jezikovno-etničnega obilježja, temveč so se izgubili v masi že prej naseljenih Slovenov, davši jim le ime kot kristalizacijsko točko državotvorne ideje, slično kakor se je zgodilo Vandalom v Afriki, Svevom na Pirenejskem polotoku, iztočnim Gotom in Langobardom v Italiji, Frankom na Francoskem in Bolgarom na Balkanu.

Argumentacija, ki si pomaga nasproti gotovim dejstvom z novimi podmenami, ne more imeti stringentne moči. G. pisatelj se je v svoji razpravi omejil le na „Belo Srbijo“, kje je pa iskati Konstantinova „Bela Hrvatska“, o tem ne omenja sploh nič, toda ti dve stvari se ne smeta ločiti. Kdor enkrat pripozna historično vrednost Konstantinovemu poročilu, mora nerazdružno iskati primerne prostora tudi za njegovo Belo Srbijo in Hrvatsko. Ako pa je Bela Srbija iskati med Lužickimi Srbi, potem mora Hrvatska biti nekje blizu, na Češkem ali v sosedstvu, torej zopet pri zapadni jezikovni skupini, potem pa poraste potežkoča: kako je moglo obiležje zapadne skupine na jugu tako popolnoma izginiti. Primere z drugimi narodi ne drže. Res da so se izgubili kot plemenska in narodna celota, a zapustili so dokaj sledov v jezikovnem in antropološkem oziru. Prve zametke hrvatske države in narodnega slovstva nahajamo tam, kjer so se brezdvomno kompaktno naselili Konstantinovi Hrvatje, namreč v področju čakavskega narečja, torej bi bilo vsaj tu pričakovati sledov zapadne jezikovne skupine, tem bolj, ker se ti sledovi na severnem robu slovenskega ozemlja poznajo še dandanes, dasi tukaj ni verjetno, da bi se bilo kdaj naselilo v toliki meri kako pleme zapadne skupine, kakor zmagovalni Hrvati in Srbi.

Iz vsega tega je razvidno, da se Jagićeva teorija znatno maje in je vsekako potrebna revizije. Trajne vrednosti je pri tej teoriji le ugotovitev etnične in jezikovne enotnosti. Radi tega pa se ne sme delati sila drugim dejstvom. Ako se na podlagi Konstantinovega poročila sprejme poznejša doselitev Hrvatov in Srbov, v čemur se več ali manj vjemajo vse teorije, še raditega ni nasprotja z jezikovno-etničnim jedinstvom. Jezikovna in etnična enotnost Jugoslovenov pač ni odvisna od časa, kdaj so se naselili v sedanje zemlje. Kakorkoli se povdarja to jedinstvo in naravni prehod narečja v narečje, stoji vendar trdno tudi dejstvo, da so na slovenskem jugu vključno enotnosti tudi gotove razlike, zlasti dejstvo, da je zapadni del starega Ilirika ob Adriji zavzemala čakavščina, njej na iztoku štokavščina, severni del pa kajkavščina. Ravno tako je zgodovinsko gotovo, da ta narečja niso ostala nepremično na prvotnem teritoriju, temveč so se premikala in druga v drugo prodirala ter se vsled stoletnega sosedstva asimilirala, vsled česar so nastali naravni prehodi od narečja do narečja. Nikakor ni misliti, da so se pri okupaciji sedanjega ozemlja plemena tako lepo razvrstila po svojih narečjih, kakor so razvrščene boje v mavrici. Tu je odločevala višja sila in vsako pleme se je zместilo tam, kjer se je moglo.

Ako bi se bil ohranil slovenski živelj v Alpah do Donave in še dalje do sedanjih čeških mej, bi imeli i tu najbrž naravni prehod od narečja do narečja od jugoslovenskih jezikov do sedanje češčine. Na ta problem nam Jagićeva teorija ne daje nobenega zadostnega odgovora,

potem bi morali raztegniti jezikovno-etnično enotnost tudi na iztočno-jugoslovensko in zapadno-češko skupino, kar pa vendar ne gre. Historično dejstvo je, da je med sedanjim jugoslovenskim in češkim ozemljem bila v ranem srednjem veku vsaj rahla jezikovna zveza. Tako je mogoče, da so se plemena iztočne slovanske skupine preselila tudi v sedanje področje zapadne skupine in od tod potem na jug (Hrvati in Srbi), nasprotno pa plemena zapadne skupine v iztočne Alpe in njih predgorje, (ostanki zapadnoslovenskih elementov ob severni meji sedanjega območja slovenskega jezika). Povse zadovoljivega odgovora na vprašanje o doselitvi Hrvatov in Srbov nam vse te podmené ne podajejo.

Ako se poročilo Konstantinovo o prihodu Srbo-Hrvatov vsaj v bistvu pripusti, potem čisto logično nastajajo nova vprašanja: ako je več ali manj zanesljivo poročilo o stvareh, ki so se zgodile blizu 300 let poprej, je tem bolj zanesljivo to, kar Konstantin poroča o razmerah svoje dobe. Ako stavi Veliko Hrvatsko in Srbijo „onstran Turkiye“ t. j. Ogrske, je to seveda povedano iz stališča Carigrada, kjer je car pisal. Zakarpatske zemlje pa za Carigrad niso „onstran“ Ogrske. Nadalje pravi, da so njihovi soplemenjaki ostali pri Frankih in da so podložni Konstantinovemu sovrstniku Otonu I. (936—973). Bele Hrvatske in Srbije torej ni iskati kje v Galiciji, marveč le na zapadu, okoli Bavarske in Češke. Kako si naj dalje razlagamo opazko Porfirogenitovo, da imajo pri Frankih ostali Hrvati „rodbinskih i pobratimskih veza s Turcima“ (z Madjari)? Ali se to nanaša na plemensko sorodstvo, potem so Hrvati neslovensko in celo nearijsko pleme, morda že takrat nekoliko poslovenjeni, ali pa se to nanaša na privatne rodbinske in prijateljske vezi, potem je Bela Hrvatska iskati v neposrednem sosedstvu Madjarov, torej po priliki v današnji Slovakiji, Moravski ali stari Karantaniji.

II. Početki slovenske zgodovine.

Jedro različnih podmen o naši najstarejši zgodovini je to-le: Usoda Slovencev v prehistorični in prvi historični dobi je določila ne le poznejšo zgodovinsko usodo Slovincem, marveč jim vtisnila tudi sobstveni narodni značaj, značaj robstva.

Najbolj značilna in radikalna je podmena, ki jo je konstruiral I. Peisker ter sta se je oprijela Slovenca Levec in Hauptmann. O tej podmeni pravi celo Slovincem malo prijazni Nemec Pirchegger (*Geschichte der Steiermark* I, str. 85, op. 2), da so jo pred kakimi 20 leti zastopali znatni učenjaki, novejši čas pa da je ovržena. Vkljub temu se ta fantastična teorija vzdržuje z neverjetno trdovratnostjo še sedaj, kakor je sklepati iz Hauptmannovega članka v „Njivi“ II. S tem poglavjem naše zgodovine se obširno peča v tehtovitem članku g. dr. Jos. Mal v „Času“ zv. 4, 1923, str. 185—220: „Nova pota slovenske historiografije“. Ker

je ta članek našim čitateljem gotovo znan ali vsaj lahko pristopen, nam ni treba podajati natančnejše njegove vsebine. Omejimo se le na nekatere opazke, oziroma raztegnemo svoje razmotrivanje na nekatere druge točke, s katerimi se M. ne peča.

Pred vsem se nam je pomuditi nekoliko pri dudlebskem plemenu, o katerem pravi dr. Mal, da so Čehi (str. 10 ponatis) ter se nekako pridružuje Pircheggerjevemu dvomu o pristnosti tega imena in verodostojnosti vira, ki ga sporoča. Ta dvom je popolnoma neutemeljen, potem bi morali zavreči tudi cele vrste drugih imen, ki se navajajo v istih virih. V vsem se v listinah od l. 840—984¹ to ime ponavlja sedemkrat, omenja ga tudi *Conversio Caranthanorum*. V madžarskih navalih je ime izginilo, kakor marsikatero drugo. Imenoval se je tako neki kraj, kjer je l. 840—859 bila posvečena cerkev, pa tudi komitat, v katerem je bila okolica Ruginesfeld, ki se l. 977. sama omenja. Ime se dosledno piše Dudleipin ali Tudleipin, zadnjič pa Tudeleipin. Kdo bi si bil mogel to ime kratkomalo izmisliti?

Z županijo dudlebsko nam je torej računati kot z dejstvom. Kaj se pa dalje ve o Dudlebi? Dr. Hauptmann trdi v svoji razpravi „*Politische Umwälzungen*...“ (M. J. O. G. XXXVI, 2), da so Duljebi pripadali k Antom ter so Avari razrušili njihovo kraljestvo, se vsuli preko Karpatov in potisnili del Duljebov v Panonijo in Karantanijo in pa na Češko. Skrajno zapadno točko dudlebsko vidi v imenu Dulieb blizu Spitala ob Dravi na Koroškem, in je tam hrvatski element preprečil, da ime ni dobilo zapadno-slovenske oblike Dudleb, pač pa jo je dobilo v Panoniji. Da koroški Dulieb nima nikakšne zveze z Dudlebi, mislim, je jasno dokazal dr. Mal, glede Panonije pa nastaja potežkoča, da je prav tu — med prekmurskimi in obmurskimi Slovenci, kjer bi imel biti sedež Dudlebov, radikalno iztrebljen čehoslovaški dl²; trditev Oblakova, na katero se sklicuje dr. H., da se med Slovenci nikdar ne sliši n. pr. „krala je“, temveč le „kradla je“, je kratkomalo neresnična z ozirom na panonske Slovence. Baš nasprotno: tu se nikdar ne govori „krala je“, temveč le „krala je“. Pač pa se začenja pojavljati dl v zapadnih Slovenskih goricah, kjer prenehajo pristni panonski Slovenci, „Doljanci“ in se začenjajo „Gorčani“, n. pr. modliti, Jedlonik.

Z dudlebskim problemom se je natančnejše bavil Čeh Braniš ter izdal l. 1911 v Pragi zanimivo knjigo „*Osídlení Doudlebska*“, iz katere povzamemo nekatere podatke, ki so večjega pomena za naše Dudlebe.

¹ Kos, Gradivo I, št. 163, 172, 296, 297, 460 (samo Ruginesfeld), 473, 482.

² Poleg besede sedlo—sedlati je le še malo besed z dl: düdlek in judlek = no-rec, düdljati = nerodno svirati; budlo = testicule, bourses. Morda je bavarska beseda dudel = piščalka izposojena od dudlebskih potujočih sviračev.

Po kronistu Kosmi ugotavlja Braniš, da je bilo središče Doudlebska v gradu Dudlepy; staro Doudlebsko je zavzemalo le del poznejšega buděviškega okrožja, porečje reke Malše in deloma Vltave. Češki Doudlebi tvorijo čisto posebno skupino v češkem narodu. Na vprašanje, odkod so se doselili stari Doudlebi v svoja sedanja bivališča, odgovarja Braniš, da niso mogli priti od severa in zapada od drugih čeških plemen, marveč od zunaj. To dokazujejo sledeči razlogi: 1. Telesna konstitucija dudlebskega ljudstva se še dandanes vidno razločuje od srednječeškega tipa. 2. Šege in navade Dudlebov se istotako razločujejo od navad pri ostalih Čebih. 3. Ljudstvo dudlebsko ima živo zavest svoje plemenske posebnosti; kraje severno od Budějovic imenujejo Dudleki „v Čechách“, in žensko, ki se od ondot primoži k njim, imenujejo nekam zbadljivo „Čechanda“. 4. Dudlebsko narečje se je vedno razločevalo od ostale češčine. Že l. 1868 je opozoril na posebnosti dudlebskega narečja Vojtěh Kosmách v znanstvenem zborniku muzeja kraljestva češkega, pozneje pa Vavřinec Dušek v „Hlaskosloví“ južnočeških narečij v razpravah češke akademije. Dušek je tudi kratko opozoril na čudno sličnost med dudlebskim narečjem in slovenščino ter pristavil, da ta okolnost utegne podati nekaj luči za historične stike Čehov in Slovencev¹.

Tudi češki arheolog dr. Pič je bil mnenja, da ne le Dudlebi, marveč sploh prebivalci južne Češke se niso ločili od severnočeških plemen, temveč so se doselili od drugod. S tem se vjema izvajanje dr. Strnadta, da so se Slovenci naselili tudi na severno stran Donave, kjer se že v 7. stol. omenja „marca Vinidorum“, in zašli celo med Čehe². Niederle kajpada temu ugovarja in trdi nasprotno, da so nekatere češke betve prešle na jug Donave in se naselile med Slovenci. Vsekako so severno-slovenski dialekti (sedaj izumrli) bili zelo blizu češkemu. Ne smemo misliti, da so se naši predniki naseljevali po filološki šabloni: tu zapadno-češka, tu jugoiztočna panoga, temveč ena skupina je prodirala v drugo.

Dudlebi se torej niso odcepili od stalih čeških plemen in niso prišli z njimi skupno in istočasno v sedanjo domovino, marveč hodili so druga pota in prišli na Češko morda proti koncu 6. stoletja.

Okoli l. 560 so si Avari severno od Karpatov ob reki Stiru in Bugu podvrgli naseljeno ljudstvo, Dulebov in kruto nad njim gospodarili. Po kijevskih letopisih je avarski jarem posebno kruto stiskal dudlebsko plemo. Ko so se Avari vsuli na ogrsko ravan, so nedvomno, kakor pravi Niederle³, potegnili s seboj tudi del Dudlebov, da so jim v vojski

¹ Tudi v leksikalnem oziru je rajni vojni profesor v Mariboru P. Štefan, ki je dobro poznal češke Dudlebe, opozoril pisca na čudno sorodnost z narečjem, ki se govori ob Muri. — ² Die freien Leute der alten Riedmark. Wenden- und Bajuwaren-Siedlung. Archiv für österr. Geschichte, Bd. 104.

³ Slov. Starožitnosti II. 2, 445.

služili kot pehota in pridelovali živež. Avarsko premikanje je povzročilo sploh silen pokret med slovanskimi plemeni. Marsikatero pleme je iz strahu pred groznimi Avari samo pobegnilo iz svojih bivališč in si poiskalo novo, varnejše domovje, drugi so se pa morali naseliti tam, kamor jim je veleval kruti gospodar.

Kam so Avari potisnili Dudlebe, nam viri dakako ne poročajo, a ime „comitatus Dudleipa“ nam kaže, da se je vsaj en del naselil med Blatnim jezerom in Muro, v poznejši Koceljevi kneževini. Razprostirali so se pa najbrž tudi po Spodnjem Avstrijskem, kjer so Avari imeli glavna vrata za svoje vpade v frankovsko državo. Umljivo je, da so Dudlebi le s težavo prenašali avarski jarem in so uporabili prvo priliko, da se izmuznejo krutim gospodovalcem. Tako se jih je en del umaknil na Češko in zašel v globoke prašume (silva Nortica) današnjega dudlebskega okrožja. Tu so v lesovju in močvirju (v dudlebskem narečju pomeni slatina — Moosgrund) ob Malši in Vltavi našli varno zavetje, ker na Češko ni segala avarska oblast. Na Češkem namreč, pravi Braniš, ni nobenega spomina na Avare, tudi noben srednjeveški kronist ne poroča nič o Avarih na Češkem. Avari so bili izključno jezdec, gorovje, neprodorne šume in močvare niso bile za njih. Njih gospodstvo se je v glavnem razprostiralo čez panonske in vzhodno-alpske ravnine.

V gorate karantanske kraje so pač hodili le na plen po starih velikih cestah. V Dalmacijo so iz panonske ravnine lahko prodrli, ker so tod šle izvrstne rimske ceste, Dalmacija je tudi za rimske vlade bila cvetoča provincija, zato je tam ugajalo, kakor nam poroča Porfirigenit. Slično so jim služile dobre rimske ceste za pohode v Furlanijo.

Dudlebi so ostali v novi domovini do današnjih dni pred vsem poljedelski narod, le izpiranje zlata je bilo njih postranski posel. Prebivali so radi v raztresenih dvorcih, ki so jih dolgo časa ločevale velike šume. Napravili so si tudi skupna branišča in nikjer na Češkem ni toliko „gradišč“ kakor med Dudlebi. V mirnih časih na gradiščih niso prebivali, marveč pošiljali tjekaj le straže iz sosednih vasi, ob času kakega sovražnega napada pa so iskali tu zavetje.

Braniš misli, da so Dudlebi sprejeli zapadno slovanski dl šele pozneje, ko so se naselili v Panoniji, torej so prvotno spadali k istočni slovanski skupini in se imenovali Dulebi. A tudi če bi Dudlebi bili spadali k zapadni skupini, bi še radi tega, ker danes med Prekmurci ne najdemo zapadno-slovenske slovke dl, ne smeli zanikati njih eksistence med Blatnim jezerom in Muro.

Madjarski navali so močno premešali in deloma iztrebili plemenske plasti. Kakor Avari, so bili tudi Madjari izključno jezdec, zato je so iz ravnin iztisnili druga ljudstva in se sami tam naselili.

Izgovor, da so Dudlebi češko pleme, ne oslabi Peisker-Hauptman-nove teorije in je preradikalno, za oslabitev te teorije zanikati obstoj dudlebskega plemena v Panoniji. Uganka nikakor ni rešena. Ako so došli Dudlebi semkaj kot člani iztočne slov. skupine, kako so mogli v Panoniji sprejeti element zapadne skupine? Ako so že prvotno spadali k zapadni skupini, zakaj se je izgubil vsak sled o tem baš tam, kjer je bil njih glavni sedež? Najverjetnejše je, da so spadali Dudlebi k iztočni panogi, oni, ki so se naselili na Češkem, so polagoma sprejeli elemente zapadne skupine, panonskim Dudlebam pa so dali imensko obliko pisarji dotičnih listin, zlasti prvih, naslednji so prepisovali iz prvih. Tem je pa bila bližje zapadna skupna in so lahko vedeli za Dudlebe na Češkem, pa so enako imensko obliko dali tudi panoskim.

Pri razlagi zapadnočeških elementov ob severnem robu slovenskega ozemlja si z Dudlebi bore malo pomagamo. Več luči nam utegne podati neka druga okoliščina, ki jo naši historiki premalo vpoštevajo. To je kolonizacija solnograških in bamberskih škofov ter admontskega benediktinskega samostana pa tudi brežko-pilštanskih gospodov. Hauptmann je sam opazil, da se pri Brežah l. 898 omenja Zulszah t. j. jugoslovenski Zelsach-Selca, v drugi polovici 12. stol. pa se ta kraj imenuje v zapadno-slovanski obliki Zedelzah in Sedelsah. Iz tega sklepa, da je jezikovni vpliv ondi naseljenih Hrvatov bil zelo slab in so še v 12. stoletju jugoslovenske oblike krajevnih imen bile v nevarnosti, da jih spodrinejo zapadno-slovanske (češke). Tu opozarjamo pred vsem na čuden kontrast med Županičevo in Hauptmannovo teorijo. Po Županiču so Hrvati došli na jug iz zapadne jezikovne skupine, a njih jezikovni vpliv na maso jugoslov. prebivalstva je bil brezpomemben, nasprotno jih Hauptmann predpostavlja kot člane jugoslov. skupine, pa so zopet nasproti zapadnočeškim elementom brez vsake moči. In vendar so ti jezikovno brezpomembni Hrvati ustvarili državo in baš v svojem osrčju najstarejšo hrvatsko književnost! Tu se očitno pozna, da obe kombinaciji visita v zraku.

Zadeva ima drugo ozadje. Imenovani Sulszah je leta 898 dobil praoče Heme Svetopolk. Ta rodovina je imela obširna posestva tudi po gornjem Štajerskem, med drugim v Aniški dolini. V gornjih alpskih deželah pa imamo več sledov v krajevnih imenih skupine dl, odtoč so torej gospodje brežki lahko naselili koloniste zapadnoslov. govornice. V ponarejeni, a stvarno resnični listini l. 1043 se pri Vidmu na Furlanskem omenja „Edilach“, ki je bil istotako last Hemina. (Kos, Gradivo III, št. 124). L. 1162 imenovani Zethlich se 1267 imenuje Nazzedeke (Jaksch, III, nr. 1046; IV, 1 nr. 2927), je bil nekdanj Emina last, takrat pa ženskega samostana pri Sv. Juriju ob Längsee, severoiztočno od Sv. Vida na Glini. Radi pohujšljivega življenja redovnic je nadškof Konrad l. 1122 dal samostan v upravo admontskemu opatu Wolfoldu. Ta je razuzdane redovnice spodil

iz samostana ter poslal tjakaj 20 redovnic iz Admonta. Istemu samostanu je nadškof dovolil dobivanje soli iz hallskih solin. Vse to zopet namiguje na dotok kolonistov iz aniške doline, torej zapadnih elementov. Nadškof Gebhard (1060—1088) je baš radi tega sklenil ustanoviti v Karantaniji krško škofijo, ker se je vsled kolonizacije namnožilo ljudstvo. Novi naseljenci so bili Nemci pa tudi bavarski in alpski Slovani zapadne jezikovne skupine.

Da je admontski samostan dobil mnogo posestev ob sedANJI jezikovni meji v Slov. goricah in okoli Kozjaka, je znana stvar, tudi Emina rodovina je imela na Kozjaku obsežna posestva. Zato se nam ni čuditi ostanom češke jezikovne skupine v teh krajih.

Znatn dotok je prihajal tudi od Bamberga. Odkar so germanska plemena zapustila kraje med Vislo in Odro, so se tja polagoma naseljevali Slovani. Skoraj neodvisni vojvoda Radulf v sredini 7. stol. je sklenil prijateljsko zvezo s slovanskimi sosedi ter je močno pospeševal slovansko kolonizacijo na prazni zemlji ob Regnici in Majni, okoli današnjega Bamberga. Slovani so pridno krčili šume in napravili rodovitno polje, ki je dobilo ime Veliko polje, iz česar je nastalo nemško Volkfeld. Ti Slovani so še začetkom 11. stol. bili večinoma pagani in prav za njih pokristjanjenje je cesar Henrik II. 1. 1007 ustanovil bambersko škofijo ter jo bogato obdaroval zlasti na Koroškem. Njegovi nasledniki so še pomnožili bambersko posest na Koroškem in v dravski dolini. Umljivo je, da je škofija pošiljala na svoja posestva kolonizatorje iz svojega sedeža, okolice bamberske, ki so bili veččaki baš v krčenju šum in poljedelstvu. Ti bamberski Slovani so se razprostirali od Bamberga do čeških mej ter nedvomno spadali k zapadni jezikovni skupini.

Ta kolonizacija nam najenostavnejše razloži sledove zapadno-češke skupine ob naši severni meji in v Furlaniji kakor tudi pojav, da tu in tam zapadni element spodriva starejši jugoslovenski. Tega ni kriva slabost hrvaškega elementa, marveč poznejši dotok novih kolonistov.

III. Nekaj zgodovinske filozofije.

Naš ljubki pesnik „Pepelnične noči“ je v zreli moški dobi spesnil tudi biblično epopejo „Job“, ki se peča z globokim problemom človeškega trpljenja na zemlji. Nesrečnega Joba pridejo tešit prijatelji, a njihovo umovanje prinese Jobu mesto utehe le še nove boli in žalitve. Takega trpina-Joba ima pred seboj zgodovinar, ko si predoči celotno zgodovino našega naroda, posebej slovenske panoge. Prekrižanih rok in sklonjene glave si stavi vprašanje: kaj je vzrok tej žalostni usodi in tisočletnemu trpljenju? Tudi tu prihajajo „prijatelji“, ki s svojimi teorijami bol še povečujejo, a problema vendar ne razložijo.

Namen zgodovine je pred vsem ta, pokazati, kako je nekdaj bilo in odkriti bližnje činitelje, ki so odločili, da je postalo ravno tako in ne drugače. A imanentna težnja našega uma po sintezi se ne ustavlja pri tem, marveč skuša zvesti mnogotere vzroke in sočinitelje pri gotovih pojavih na enoten princip in (vsaj relativno) zadnji vzrok. Tako prehaja zgodovina v filozofijo. Naša zgodovina baš s problemom trpljenja daje bogato snov za razmišljanje zgodovinski filozofiji in naravnost vabi v misticizem. Nemec Seifert v svojem članku „Die slawische Kulturidee“ (Hochland, febr.-marc 1923) celo trdi, da je slovanskim misleccem sploh najljubša zgodovinska filozofija; od Herdera do današnjih dni da preveva celo slovansko zgodopisje tendenca po idealizaciji — najprej preteklosti, potem, ko to ni šlo, bodočnosti. Slovanski historici- zem da je popolnoma enostranski.

Ta sodba je v svoji splošnosti neopravičena in kaže le, da Seifert ne pozna slov. zgodovinarjev ter vidi pomote le pri njih, pri svojih rojakih pa ne. Zgodovina prehaja ne samo v filozofijo, kjer imata špekulacija in subjektivizem pod vplivom domišljije prostrano polje, temveč ima stike tudi s pesništvom. Seifert sam priznava (str. 648), da je težko določiti meje med zgodovino in pesništvom, zato je pa se ne sme sodba o pesniških proizvodih kratkomalo prenesti na historične znanosti sploh. Pri nas Slovencih je zgodovinska filozofija v pravem pomenu še zelo slabo obdelana. In tisti, ki so skušali poiskati zadnje vzroke trpljenja Slovenca-Joba, so mnogokrat delali kakor Jobovi prijatelji, problema niso rešili, marveč trpljenje še povečali in poglobili. V zgodovinsko filozofijo posegata formuli, s katerima so skušali zgodovinarji razložiti usodo našega naroda. Prva formula je atavizem sužnosti. Od prapočetka je Slovan, posebej Slovenec bil suženj, sužnost je prevzela celo njegovo dušo, suženj ostane, to je njegov vsakdanji kruh. Zastopniki te teorije so pred vsem pristaši Peiskerjeve teorije. Ta teorija ni zrastle morda iz nepobitnih historičnih dejstev, marveč iz gotovih filozofskih, socijoloških in državnopravnih prekonceptov, zlasti ko se je enkrat v nemški filozofiji udomačila teorija o gosposkih-narodih (Herrenvölker), potem so nujno logično morali najti tudi narode-sužnje, in našli so jih v Slovanih. S tem so bile — po njih misli — tudi teoretično in znanstveno opravičene veliko-nemške politične aspiracije in nadvlada nad manj vrednimi narodi, končno medvojna teorija o providencialni nalogi nemštva, v katerem je predstavljen čisti tip človeštva. Znanstvu čisto tuji elementi tvorijo podstav vsej teoriji! Druga formula je slovanska „asocijalnost“, pomanjkanje državotvornosti. Slovani so bili le objekt državnih tvorb, ki so jih smatrali le kot tlačenje (str. 639).

Kot izraz pristno slovanskega tipa smatra Seifert bogomilstvo, ki je po njegovih mislih napravilo po raznih ovinkih dolg krogotok:

balkansko bogomilstvo je na zapadu rodilo patarene, katare in albižane. Valdenci so ga preko Wiklefa presadili na Češko. Tu se je idejna struja razcepila v dve struji: politična struja vodi preko Žižke in taboritov k Lutru, od Lutra k Hegelu in Marksu, odtod k boljševizmu. Druga, kulturna struja vodi od čeških bratov do šlezjskega mysticizma in pietizma, preko Swedenborga in Schellinga vpliva na poljske mesijaniste in ruske slavofile, a končnega in določenega izraza še ta struja ni našla (str. 507 do 508). Bogomilstvo po njem ni pojav propadanja, temveč poskus slovanske realizacije krščanstva, značilno obilježje te realizacije je svetobežnost in vserazdor (pandestrukcija) t. j. absolutna negacija zapadne kulturne ideje, ki se izrazito kaže v poljskem in ruskem mesijanizmu.

Tudi Hauptmann misli, da se je bogomilstvo prikupilo ljudstvu s svojo negativno, protisocialno, protidržavno potezo, torej je slovanska duša v svojem bistvu asocijalna, protidržavna.

Seifert je storil temeljno zmotu, ker smatra bogomilstvo kot domač slovanski produkt, v resnici je pa mešanica azijskih verskih nazorov, ki je preko Bizanca zašla na Balkan in tu našla tal, ne v pristni in nepokvarjeni slovanski duši, marveč zmedeni po raznih zmotah. Da je neresnična trditev, ki sklepa iz bogomilstva na asocijalnost slovanske duše, se treba samo spomniti na vstaje nemških kmetov, ki so si Lutrov nauk o evangelijski svobodi tako tolmačili, da sedaj preneha oblast graščakov. Ker se je torej Lutrov nauk z negativne strani prikupil kmetom, sme li kdo sklepati, da je nemško kmetstvo ljudstvo bilo asocijalno?

Tisti, ki iz gotovih pojavov izvajajo slovansko anarhičnost in asocijalnost, niti ne čutijo, kak nezmisel je „asocijalno“ ljudstvo.

Popolnoma asocijalnega, anarhičnega ljudstva sploh ni na svetu, ker je nemogoče. Vsa teorija o asocijalnosti Slovanov sloni na Rousseau-evi podmeni, ki stavi na začetek to, kar se večkrat dogaja na koncu, in primitivni podzavesti pripisuje to, kar lahko izvrši aktualna samosvest rase. Da je Rousseau-eva teorija zmotna, se dandanes splošno priznava, nasprotno stoji trdno Aristotelov izrek, da je človek po naravi socialno bitje, ko tako pa mora priznavati tudi avtoriteto, oziroma podložnost, ker brez teh dveh družabno življenje sploh ni mogoče. Pa ne le Aristotel, ki stoji na realističnem stališču, tudi Solovjev, ki je pač mnogo razmišljal o slovanski duši in glede državne družbe zavzema bolj mistično stališče nalik sv. Avguštinu. Pravi namreč, da kakor božanski element dobiva svoj splošen izraz v Cerkvi (Augustinova sancta civitas Dei), tako človeški element v državi.

V državi, pravi Solovjev, se združuje človeštvo v močan jez proti zunanjim elementarnim silam, ki delujejo nanj in proti njemu. Da se postavi tak jez, je potrebna združitev človeških sil, združitev pa predpostavlja — podložnost. Zato zahteva država, ki splošno izraža človeško

samostojnost, hkrati strogo podložnost poedinih sil. Tako je vedno bilo in bo vedno, cela razlika je le v načinu te podložnosti¹.

Predkrščanska zgodovina nam podaja dva državna tipa: iztočni, ki temelji na suženstvu, in zapadni grško-rimski, ki ima tudi suženstvo, ali poleg njega še drug oblikujoči faktor: znotranji boj političnih sil.

Vladarska moč v orijentu je bila ali patriarhalnega (rodbinskega) izvora ali osvojevalnega. V obeh slučajih je bila moč vladarjeva in poročščina podložnikov neomejena in absolutna².

Na zapadu kajpada tudi sodelnjeta ti dve okoliščini, toda pridružuje se jima še znotranji boj političnih sil. Orientalcec je po svoji miselnosti kvijetist in fatalist, vsled tega nesposoben, da brani svoje pravice in se upira močnejšemu. Nastane sicer tudi tam boj med mogotci, a ta boj je kratkotrajen, despotje se menjajo, despotizem pa ostane. Na zapadu je država izraz ravnotežja med različnimi, nasprotujočimi si silami. Državni zakon je obrazec za to ravnotežje. Tako se je n. pr. rimska država razvijala med neprestanim bojem patricijev in plebejcev in je nosila vedno pečat stroge in natančne zakonodaje.

Španski mislec Miquel de Unamuno je izdal zanimivo zgodovinsko-filozofsko knjigo o „kasticizmu“ (kasticizem — od besede kasta — pomenja teorijo o čisti rasi), kateri je francoski prevajalec dal naslov „L'Essence de l'Espagne“ (Pariz 1923). Če hočemo spoznati jedro in tip nekega naroda, treba v celokupni njegovi historični tradiciji odkriti in ločiti intrahistorično, trajno izročilo od zunanjega, ki se pojavlja v hipnih oblikah. Za spoznanje idealnega tipa in bistva nekega naroda ni merodajna celotna njegova tradicija; narod lahko preživlja dolgo dobo globokega spanja ali grozničavih revolucij, vendar ne eno ne drugo ne predstavlja njegovega pravega značaja.

Historična zavest je za narod to, kar je za posameznika pomnež in samosvest. Toda prenapeta samosvest vodi do nestrpnega solipsizma in megalomanije, ki človeka spre s celo okolico in privede celo v blaznico, tako, pravi Unamuno „hypertrophia“ historične samosvesti nekega naroda lahko vodi do poloma ter je sploh znak propadajočih narodov. Španci sami so to občutili na svojem životu.

To izvajanje španskega misleca ima aktualno vrednost tudi za nas. Kdor količkaj zasleduje pisavo našega časopisja in pojave javnega življenja, mora pritrditi sodbi, ki so jo že večkrat izrekli o nas tudi dobrohoteči tujci, da smo Jugoslovenci strastni, se damo voditi bolj čustvom in sentimentalnosti kakor hladni pameti, vsako stvar radi pretiravamo in si tako sami motimo pogled v dejansko realnost. Naša miselnost se le prerada suče v skrajnostih. Ali ne opažamo tega celo v sodbi o svoji lastni

¹ Solovjev, Die geistigen Grundlagen des Lebens. Iz ruskega prevel Harry Köhler, Stuttgart 1922, str. 139. — ² Istotam, str. 140.

preteklosti? Na eni strani lastni rojaki zaničljivo ponavljajo trditev sovražnih nam Nemcev, da smo zlasti Slovenci narod, ne, brezoblična masa brez zgodovine, tolpa rojenih sužnjev.

Fraza o „suženjski mentaliteti“, ki so jo skovali sovražni tujei, ne iz znanstvenih, marveč čisto drugih motivov, in nekritično sprejeli nekatere naši zgodovinarji, je prešla v našo dnevno politiko in časopisje ter, kakor je pri nas že navada, dobro služi gotovi strankarski, ideologiji. Da li to odgovarja historični resnici in pripomaga k toli potrebni konsolidaciji, je dakako drugo vprašanje. Kako nepremišljeno se operira s to frazo, je najboljši dokaz dr. Hauptmann, ki na str. 120 že navedene „Njive“ patetično poudarja, da prebivalcem „Raške“ „hoja za plugom ni krivila hrbta“. Torej hoja za plugom krivi hrbet, fizično res, toda pisec umeva to metaforično: „hoja za plugom“ t. j. poljedelstvo vzgaja suženjsko mentaliteto in ker je naš narod pred vsem agrikulturen narod, mu je dakako „hoja za plugom“ od pamtiveka „skrivila hrbet“. V resnici se mora človek čuditi, kako je zašel ta stavek v članek, ki vendar hoče veljati kot resno znanstven. Mlada inteligenca, ki iz visoke katedre posluša te nauke, se mora napolniti le s studom in zaničevanjem do take suženjske kmetske mase. Potem se pa čudijo gotovi krogi, da se vedno bolj pogloblja prepad med ljudstvom in razumništvom! Ko bi bil dr. H. stvarno pogledal v zgodovino in sedanje življenje, bi ne bil nikdar zapisal tega stavka. Kdo je na Hrvatskem skrivil hrbet, aristokracija in višja inteligenca, ali revni seljak za svojim plugom? Kdo je Slovencem sploh ohranil narodno individualiteto, kmetje ali morda bogati in inteligentni sloji, ki so trumoma prehajali v tujerodni tabor in postali najponižnejši sluge vladajočih zistemov? Zgodba o skrivljenih hrbtih gre na čisto drug naslov, kakor ga označuje dr. H.

Z druge strani pa razni demagogi polnijo ljudstvu ušesa vedno le z neko našo „slavno zgodovino“, ki močno diši po megalomaniji historične hipertrofije in se skoraj dobesedno ponavlja znani španski izrek: „če se ime Španije imenuje, se trese ves svet!“

Ako se v naši zgodovini oziramo le na zunanje hipne oblike, pridemo lahko (posebno če naše razmišljanje vodijo gotove apriorne ideje) do trditve, da smo ne le Slovenci, temveč sploh Slovani asocijalni element, brez državotvorne sile, saj mi Slovenci sploh nismo imeli svoje države, drugi pa so si jo uničili, oziroma pripomogli sovražnikom, da so jim jo uničili.

In v neposredni sedanjosti so pri nas pridno na delu razne sile s te in one strani Save, da poderejo, kar je poveljna konstelacija ustvarila!

Intrahistorična tradicija nas pa uči drugače. Ali se ne izraža posebej pri nas Slovencih intrahistorična državna zavest v znani povesti o kralju Matjažu? V duši ljudstva fleča ideja se rada oklene konkretnega

subjekta, ki je le hipen in postranski pojav. Kralj Matjaž, t. j. tuji, ogrski vladar, je slučajna zunanja oblika imanentne državne ideje, v kateri morda odsvita spomin celo na Samovo državo. Ob enem nam ta tradicija spričuje, da ljudska duša našega naroda ni asocijalna, anarhična, marveč svoje vstajenje veže tesno z monarhično idejo velikega kralja. Slično je Kraljević Marko kot historična oseba postranskega pomena, celo v turški službi, a ljudska domišljija je nanj navezala intrahistorično, trajno veljavno veliko idejo gigantske borbe za osvobojenje od Turkov.

Veliko bližje resnici je dr. H., ko spravlja v zvezo našo usodo s prirodno kakovostjo zemlje, v kateri smo se naselili. Na str. 114 namreč piše: „Ob Črnem morju se razteza proti srednji Evropi dolg pas publice, prave stepske prsti, a ta se ob Karpatih naenkrat raztrga: en del jih objame od zunaj preko Galicije do Šleske, drugi del od znotraj preko Ogrske do Tullnskega polja na Nižjeavstrijskem. Dve veliki preseki sta torej vodili za slovanskega preseljevanja od Ponta do Češke in vzhodja Sude-tov, a to je odločilo našo usodo.“ Da je zemljepisna lega in kakovost velike važnosti za razvoj historičnih dogodkov, je nedvomno, a s tema preseki nikakor niso izraženi vsi oni geografski momenti, ki so soodločevali našo usodo, roji raznih barbarov se niso valili le vzdolž teh presek, marveč tudi transverzalno: iz sedanje Rusije in od Donave proti Adriji. Slovenske in gornjihrvatske zemlje so namreč prehod od Podonavja k Adriji in od Balkana v Alpe. Veliki svetovni progi od Azije in Carigrada proti sredini Evrope, pa od Rima, središča svetovnega imperija, in od Adrije proti Donavi se križata baš na naši zemlji ter sta veliko odločilnejšega pomena, kakor imenovana stepna preseka preko Ogrske, ker sta določevali tudi kulturne struje.

Kdor hoče dognati prirodno-kulturne pogoje, ki so določevali našo usodo, mora vpoštevati geografsko-administrativne razmere, kakor so se razvile od Dioklecijana do Teodorika. Nedosegljiv rimski administrativni ženij je združil vse zemlje med Adrijo in Donavo v veliko upravno celoto-Ilirik s središčem v Sirmiju. Ko so pa barbarski navali v naših deželah razrušili kulturno življenje, so se duševni centri pomaknili v varnejše kraje, v Carigrad, Solun in Akvilejo, pozneje v Solnograd, še pozneje na Dunaj. Ob enem se je v teh krajih že zdavna pred Fotijem ustvarilo duševno ozračje, ki je razklalo stari Ilirik v dvojno področje: Iztok in Zapad.

Velika opreka med Iztokom in Zapadom je končno dobila svojo formulo v cerkvenem razkolu. Ta razkol ne izvira iz bistva krščanstva, tudi ne iz bistva slovenske duše. Mi nismo ustvarili te dvojne mentalitete, bili smo enostavno vrženi v nje osredje. Z ene strani je vplival starikavi Bizanc s svojo korupcijo in svojim cesaropapizmom, z druge strani pa je delovalo germanstvo, izrabljajoč krščanstvo za svoje politične cilje,

kar je dobilo najbolj izrazito obliko v postopanju proti Metodiju in njegovim učencem.

To je v glavnem odločilo našo usodo. Mi smo se nastanili v zemljah brez velikih duševnih centrov, kjer so barbarski navali vničili kulturno življenje, čisto naravno so tedaj naši pradedje postali odvisni od sosednih kulturnih ognjišč, najprej duševno, potem tudi politično. Tu potem ni odločevalo pomanjkanje državotvornosti ali suženjska miselnost, temveč železna sila dejanskih razmer. Očitati Slovencem, da si niso ustanovili lastne države, je ravno tako neumestno, kakor če bi komu očitali, zakaj ni zrastel do višje postave!

Tudi Seifert v omenjenem članku (str. 636) povdarja, da so se napadi Madjarov, Tatarov in Turkov ustavili šele ob nemških mejah in torej Slovani po svojih osebnih in zemljepisnih kakovostih sploh niso bili sposobni, ustaviti te navalbe. To je ravno tako, kakor če bi v bodoče kdo trdil, da severni Francozi niso bili sposobni, zaustaviti v svetovni vojni nemškega navala, ki je opustošil severno Francosko, ustavil se pa pred vhomom v južno Francijo. Sicer pa je S. pozabil, da v 13. stol. mongolskega navala ni zaustavila „nemška meja“, temveč Hrvati na Grubišnem polju. In ko bi leta 1566 ne bil junaški Zrinjski s trupli svojih junakov pri Sighetu ustavil silnega Sulejmana, l. 1532 pa Jurišić pri Kiseku, bi pač tudi „nemška meja“ ne bila vzdržala turške sile. In ko bi bil l. 1683 pred Dunajem izostal Jan Sobieski s svojimi Poljaki, bi bilo turško kopito poteptalo tudi nemške zemlje. Tako se s frazami prevračajo historična dejstva in delajo dalekosežne sodbe o značaju in sposobnostih našega naroda!

* * *

Španija ima za seboj dolgo in slavno zgodovino, vendar pravi Unamuno, da španjolizacija Španije še ni končana. Kastilski pregovor: „Genio y figura hasta la sepultura“ pomeni ne samo, da značaj in postava ostaneta nespremenjena, marveč tudi, da se v gotovem oziru določujeta do groba. Tudi narod je vedno na delu, da udejstvuje in obrazuje svoj značaj in svojo individualnost. Tudi naša „genio y figura“ se morata še razvijati in določevati, to pa brez zgodovinskega ozadja ni mogoče. Bilo bi blazno početje, če bi kdo hotel s kakim ministerskim odlokom ali parlamentarnim sklepom kratkoma izbrisati vse, kar je ustvarila tisočletna preteklost, treba le historičnemu toku določiti velike cilje in na podlagi bogate historične izkušnje uravnati delujoče sile po teh smotrih. Unamuno svetuje Špancem, naj odpro okna strujam, ki vejejo z „onstran Pirenejev“, istočasno pa naj posvete vso pažnjo proučevanju svojega ljudstva, naj ne gledajo samo na slavna dela v preteklosti, marveč povse objektivno na dejanske razmere, okoliščine in pogoje, ki dajejo dobre

nauke za sedanje življenje. „Zgodovina je učiteljica življenja“. Ali naj ta stavek mi Slovenci sploh črtamo in kakor slepci drvimo brezglavno za abstruznimi idejami raznih demagogov?

Nauk naše zgodovine je jasen. Stara srbska država je olajšala delo zunanjim sovražnikom, ker jo je oslabil znotraj neprestana borba med azijskim despotizmom ž njegovo bizantinsko korupcijo z ene strani, z druge strani pa sredobežnimi tendencami egoističnih potentatov. Slično so Hrvati napravili svojo državo, kolikor ni tu odločevala železna sila danih historičnih razmer, vsled egoizma svojih velikašev, katerim so plemenski interesi bili le pretveza za njih osebno koristoljublje. In tistim, ki Slovencem svirajo melodijo „popolne neodvisnosti“, pravi zgodovina, da je naša zemlja le prehod za sosede in nam torej ne preostaja drugo, kakor živeti skupaj z onimi, ki sede ob spodnji Savi in Donavi, ali pa z alpskimi deželami, kjer izvirajo naše reke, oziroma z Italijo, ki si je iz zgodovine dobro zapomnila, kje so bili nekdanj „fines Italiae“. V zadnjih dveh slučajih je naš narodni pogin neizogiben. Tu ne pomaga izgovor, da smo se vkljub tujemu pritisku vendar ohranili 1000 let. Ohranili smo se le v bornih drobcih, nove razmere s svojim velikanskim prometnim aparatom pa so povse drugačne kakor stare, ko je masa ljudstva živela na deželi patriarhalno življenje. V velikanski svetovni tekmi se morejo ohraniti le velike in močne skupine.

Razlogi, iz katerih skušajo zgodovinarji-filozofi razložiti našo historično usodo, so le bližnji in delni, pogrešno je iz enega ali drugega izvajati cel naš historičen položaj in narodni značaj. Naravno je, da naš tisočletni položaj ni mogel ostati brez posledic v naši duševnosti in miselnosti, toda bila bi znana metodična pomota „post hoc ergo propter hoc“, če bi kdo že na začetek stavil to duševno razpoloženje. Avarska sužnost je gotovo bila strašna in kvarna, toda če bi bila ta usužnjenost v takem časovnem in krajevnem obsegu, kakor to trdijo zastopniki suženjske teorije, bi morali v našem ljudstvu opazovati v obilnejši meri nerijsko, avarsko primes v antropološkem in jezikovnem oziru. Sploh kako se je mogel v takih okoliščinah naš jezik razviti do tolike popolnosti, da je pol stoletja po Karolovih zmagah nad Avari ob Ciril-Metodovem času bil sposobno orodje za najplemenitejše ideje človeške civilizacije?

Geografski, politični, kulturni činitelji so torej skupno proizvedli to, kar imenujemo svojo zgodovino. Zgodovinska filozofija bi morala dākako v svoji sintezi iti še višje, toda na tem mestu se ne moremo spuščati v metafizične in mistične globine, historični realizem nam pa kaže tudi višji cilj, ki bi ga naj Jugoslovenci ostvarili in ta cilj je zblizanje Istoka in Zapada. Razpad med njima je eden glavnih vzrokov naše historične nesreče. S pomočjo razvite občečloveške civilizacije in prave krščanske

ljubezni se naj ta prepad zadela. To je naš visoki historični poklic, vreden truda, dela in žrtev.

Izvestja

Is korespondence prof. Dr. K. Štreklja.

(Ga. Dr. Milica Štrekelj—Strmšek je izročila celotno korespondenco svojega očeta arhivu Zgodovinskega društva.)

Jože Pagliaruzzi-Krilan (26. XII. 1878): Kakor vidim, ... nekdanja veselost te ni še zapustila. To je velik dobiček, če tudi ne v denarjih. Glej, in ravno tega nimam jaz! Doma sem, vsega dovolj, da bi marsikakemu gladnemu dunajskemu študentu nekaj oddal in vendar nisem nič posebno zadovoljen. Kaj hočeš, v tem samotnem pustem kraju (Kobaridu) ni mogoče drugače, saj človek ne živi samo o kruhu! Družbe mi manjka, poštene družbe, kakor je bila v Gorici, da bi se mogel v njej prav do dobra razvedriti pri polnem kozarcu. Prav pogosto mislim na Dunaj, kamor bi tako rad šel. Komaj čakam pomladi da sedem na hitri voz in odderdrum tja na mogočno Donavo, kder bom zopet enkrat po tako dolgem času med tovariši, kakor si jih jaz tu zastonj želim!

Jože Pagliaruzzi-Krilan (26. XII. 1883): Jaz sem, hvala Bogu, precej zdrav, malenkosti manjkajo človeku zmerom, a za tega delj se ne treba ustrašiti. Uradno življenje se mi ni še pristudilo, kakor mi je ta in oni prerokoval, a reči tudi ne morem, da bi mi posebno ugajalo. — Ta poezija mi vsako toliko v glavo zaide, čeprav sem bil trdno sklenil, da se ne bom z drugim pečal, ko samo s kljukastimi §§. Ali tak sklep se mi je že večkrat porušil in baš zdaj premišljam, kako bi to enkrat za vselej uravnal. — Začel sem pred par meseci z ruščino baviti se a zdaj leži vse v kotu, ker mi urad in rigorozi dajejo obilo dela. To me najbolj jezi, da tolikokrat začnem, a potem prisiljen spet vse opuščam in si ne znam pomagati.

J. Pagliaruzzi-Krilan (31. I. 1885.) Po očetovej smrti prešla je pošta v Kobaridu po dolgem čakanju na me, kar je seveda prava sreča bila, ker je to precej pridna služba. A jaz bivam kakor poprej se sestrama v Gorici. 15. novembra l. l. vstopil sem kot odvetniški kocipijent pri Dr. Frapportiju in sedaj sedim dan na dan po kake tri ure v njegovi pisarni. Plačuje mi za zdaj nič ne; kedaj bo kaj, ne znam, ker sem to zimo malo nadložen ter se ne maram preveč truditi. Hodim v urad kadar in kolikor se mi ljubi in še to mi je kakkrat mučno. Zraven tega moram se priprivljati počasi za rigorozi, koji morda skujem letos ... Ako prideneš k temu še skrbi, ki mi jih daje pošta, čebele in hiša in družina in vzameš v pošte slabo letošnje zdravlje, se prepričaj, da sem precej v kleščah.

M. Valjavec (1. VI. 1882): (Moje) razprave niso izvrstne, vsaj so le »prinos« in jim je podlaga gorenjsko narečje mojega rojstnega kraja, in treba mi bo na kraji dodati marsikaj izpravkov — ali žalim, da mi nikdo na prošnjo ne prijavlja kar je naopačnega in kaj je drugod drugačnega.

Miklošič (1. III. 1886.) Der Empfehlung Ihrer Abhandlung bei der Akademie steht nur ein Bedenken entgegen, nämlich die nach meinem Dafürhalten nicht notwendige Häufung der beweisenden Beispiele. Dieses Bedenken ist für mich um so maßgebender, als ich vor kurzem bei einer Abhandlung eine beträchtliche Kürzung in dieser Richtung veranlaßt habe.

Dr. J. Škeř (7. III. 1887.) Tukaj dobite vso Vrazovo zbirko, katero sem bil jaz od Matice naše prejel v pregled. Vseh zveščičev je 21, in so ravno tako uvrščeni v skupine, kakor so se mi bili poslali. Pregledal sem vse zbirke, ali iste vrednosti ni to gradivo, kakor v obče mislijo Slovenci. Jako dobro bi bilo, da bi Matica vse tiskane in netiskane pesni narodne dala zbrane na svetlo, v posameznih lepih zvezkih ter pametno urejene. Ves znanstveni aparat itd. pa bi naj sklepal vso zbirko. Jaz sem sam mislil že na tako delo, ali sedaj sem z nujnejšimi stvarmi prebložen.

J. Stritar (11. IX. 1887.) Jako škoda, da mi niste prej že poslali kakih opomb o mojih spisih. Jako hvaležno (-en) Vam bodem, ako mi storite to sedaj kar moči odkritosrčno in obširno. Jaz nimam nobenega človeka, da bi mi kaj svetoval. Petelin (acc.) je Levstikova poprava, prav dobro se spominjam, da sem njega dni pisal petelina. Zdaj sem pa pustil, ker sem menil, da mora tako biti, če tudi se mi je čudno zdelo. »αὐτὸς ἔφα«!

J. Stritar (28. IX. 1902) Hvala lepa za poslana mi spisa, posebno za »kritiko«! Tako je prav! Da bi le kaj zaleglo. Poluvedci so še huji kot ničevdci! Majhen narod — velik križ! Da ste mi zdravi! Vaš stari Stritar, in otio sine dignitate.

P. St. Škrabec (6. III. 1892). Spis Über Sprachrichtigkeit me je seveda interesiral in kar se da obračati na slovenščino sem jaz blizu enakih misli. Skrbeti bi morali, da se razvije kar se le da do največje določnosti; kar se različno izgovarja, bi se moralo tudi različno pisati, da bi se dala vsaka beseda na prvi pogled prav brati. Po pravici smemo likati in bogatiti našo slovenščino po drugih slavenskih jezikih; vender mislim, da ni prav, domače blago prenažno zamenjavati s tujo, če tudi »slovansko« robo. Jaz n. pr. nisem za inst. brez predloga. Pa, ako ta raba zmaga, potem bi bil za to, da se ne glede na to, kar je po stari slovenščini prav, temu padežu da oblika, ki ga bo vedno od vsakega drugega razločevala, torej po štajersko -oj za -o, -imi (-ami?) za -i. — Tudi zakoni o dvojnem različnem dolgem naglasu veljajo ne le za prvotno indogermanščino, tudi v naši slovenščini ima n. pr. acc. glavo potisnjen (gestossen) naglas, instr. glavo pa potegnjen (schleifend), ker je tu o skrčen iz ojo. Vi sicer ne verjamete na tak dvojni naglas in jaz vam rad priterdim, da ga je na Gori-

škem, zlasti v kraškem narečju, koliker sem ga jaz slišal, težko razločevati. Vendar je goriško in tudi beneško naglaševanje bistveno to kaker kranjsko in jaz, ako pazim, večinoma razločujem tudi tu potisnjeni naglas od potegnjenega. Mogoče sicer da se bo ta reč tu prej tu pozneje zgubila in zrabila kaker podoba in napis na denarju, ali lepši in boljši tak denar ni. Za našo slovenščino bi bila škoda tolikanj večja, ker imamo mnogo besed, ki se le tako razločujejo: dan¹ (dies in datus), vrat (collum in portae), mož (nom. in g. pl.), soseda (Nachbarin in des Nachb.), jeleni (instr. in nom), živino (inst. in acc.), šila (nom. pl. in gen. sg.) noči (g. sg., nom. acc. pl. in g. pl.), mlada (die junge in eine junge), bela (die w. in eine w.), kadimó (imp. in praes.), misli (praes. in imp.), sede (sitzend in sie sitzen), gredoč (kmalu in part.) itd. itd. Koliko je še takega! — Škoda, ako v novem slovarju ta reč ne bo, kaker jo zahteva naša slovenščina.

P. St. Škrabec (30. XII. 1892) Popolnoma priterjujem Vašim krepkim besedam v uvodu.² Stare domače izposojenke zametati, pa s celimi regimenti novih, včasih res barbarskih tujek preplavljati jezik, to je menda nekaj prav posebno »slovenskega«; težko je verjeti, da bi že kateri drugi narod tako delal.

P. St. Škrabec (14. II. 1897) Prebral sem ga³ v naglici. Dosti lepih in gotovih razlag; jaz bi Vam nekoliko vgovarjal le glede šent — sanctus, mislim namreč, da je naravnost iz italijanščine. Ako bi bilo iz srvn. sente, bi se bil menda ohranil pravi e kaker v šent-hudič, ali govori se, kaker veste gotovo, le šbnt ali šnt. Tudi bi bil skorajda nemški začetni s prešel v ž: žent.

Dr. A. Mahnič (Krk, 10. VI. 1897). Liturgično vprašanje je tukaj najtrši oreh, ki ga bo treba zgristi. — Nedavno je dal na svetlo neki F. Salata knjižico, v kateri dokazuje, kako neopravičena je starosl. liturgija na Cresu i Lušinu in nekojih drugih otokih, ki so nekdanj spadali pod osorsko (Auxerum) škofijo. — Prisiljeni smo vprašanje do dna preiskati, da pridemo do neovrgljivih rezultatov. — Sklenila sva z dr. Volaričem vprašanje iznova študirati. Toda virov nimamo; brez knjižnic se ne more nič. Zatorej se obračam do Tebe, da nam nasvetuješ enega ali drugega pisatelja. Prosim te le, da nam pomagaš z dejanjem in dobrim svetom. Meni je pravica nad vse. Ako je slov. litur. v biskupiji opravičena, moram skrbeti, da se ohrani.

Priobčil Dr. P. St.

Grad Ojstrica in gora Krvavica.

O stari ojstriški graščini in o gori Krvavici piše J. A. Janisch, Topograph-statist. Lexikon der Steiermark II. (Graz 1885) 7 s. v. Lakdorf:

¹ Naglasna znamenja smo prisiljeni izpustiti.

² Iz besednega zaklada narodovega. L. M. S. za l. 1892.

³ Prinos k poznavanju tujih besed v slovenščini. L. M. S. za l. 1896, str. 163.

»Eine halbe Stunde vom Orte Lakdorf befinden sich die wenigen Ueberreste der einstigen Burg der Grafen von Cilli, Osterwitz, in welcher die schöne Gräfin Veronika von Dessenitz auf Befehl ihres Schwiegervaters im Bad ertränkt worden ist. Hievon und wahrscheinlich ob noch mehrerer hier begangener Gräueltaten heißt der kegelförmige Berg, auf dem diese Burg stand, Krvovica (Blutberg).« Zadnji stavek se ponavlja doslovno II. 413 s. v. Osterwitz. Da je stara Ojstrica stala na Krvavici in da ima ta svoje ime baje po grozovitosti iz časov celjskih grofov, trdi, očitno po Janischu, tudi g. Milica Štrekelj v razpravi »Grad Ojstrica v Savinjski dolini« ČZN XIV (1918) 76. 83. V Janischevem poročilu sta dve netočnosti, ki ju je treba popraviti.

Stara ojstriška graščina ni stala na zelo strmi, samo od južne strani dostopni Krvavici, ki ima absolutno višino 906 m, relativno višino nad sedanjo Ojstrico 521 m, marveč na mnogo nižjem strmем stožastem hribu, ki se ob severno-zapadnem vznožju Krvavice vzdiguje kakih 200 m nad sedanjo Ojstrico. Ta hrib imenujejo ljudje še danes »Stari grad«. O tem hribu pač velja, kar piše Janisch II, 7: »Eine halbe Stunde...« Iz Lok na Krvavico je do malega dve uri.

Odkod ime Krvavica? Je li v njem spomin na nasilno smrt Veronike Deseniške in na krvava grozodejstva celjskih grofov? To razlago sem sicer slišal svoje dni v domači ljudski šoli, pa je umetna in ljudstvo je ne pozna. Gora je dobila ime od rdeče navpične skalne stene na zapadni strani, ki se od daleč, n. pr. s Črnega vrha, res vidi kakor krvava. Barvo ji daje rdeča glina (»rdeča prst«), kar domačini dobro vedo, ker je je v bližnji okolici mnogo. Edina ljudska pripovedka o rdeči skali na Krvavici, ki sem jo slišal, je ta, da je pečina krvava, ker je vrh nje hudič svojo mater (ali celo staro mater) ubil in jo vrget v prepad, zato tudi dež ne more sprati krvavih sledov. To mi je pravil pred več ko 25. leti neki starček, ki je imel tedaj nad 70 let; pristavil pa je, da je vse to izmišljeno, ker je skala rdeča od rdeče prsti. Danes je tudi ta pripovedka pozabljena, kakor sem se prepričal, ko sem nedavno pri ljudeh popraševal. Da bi bila nastala pripovedka o hudiču ubijavcu iz spomina na grozodejstva celjskih grofov, ni verjetno.

Dr. F. K. Lukman.

Levstikov Opomin k veselju.

L. Pintar piše prof. Štreklju dne 3. avgusta 1901: »... in glejte, celo Levstik, kakor je bil mož strog sodnik drugim nasproti, je bil v tem precej široke vesti; — le primerjajte njegovo »Opomin k veselju« in Höltyjevo »Aufmunterung zur Freude« — na to sled sem bil prišel po slovarjih — v Sandersu sem naletel enkrat citat: »Gebet den Harm u. Grillenfäng, gebet ihn den Winden«, Levstik pa pravi: »Dajte vetrovom tugo in žalost« itd to me je napotilo, da sem šel brat Hölty-ja. — Notiral sem

si več pri Prešernu se nahajajočih reminiscenc iz drugih pesnikov; — pa to je vse kaj drugega, kar sem našel pri Levstiku, vspeorednost se čuti od kitice do kitice — to ni samo kaka posamezna rečenica, prispodoba, figura itd. posneta, ampak cela pesem. — O isti stvari piše Pintar tudi v Zborniku S. M. IV. na str. 148: »Podobnosti vspeorednih mest seveda zamorejo biti različnega obsega, včasih se ujemajo večje celote, včasih samo posamezne točke in poteze; tukaj teko misli cele pesmi vspeoredno s predlogo, po kateri je pesem ponarejena, tam zopet le poedine fraze spominjajo podobnih mest pri drugih pesnikih, kjer se nahajajo v enakih slikah isti tropi, iste figure. Take osamljene podobnosti krajšega obsega vzbujajo našo pozornost izjemoma samo tedaj, če s posebno nenavadnostjo bodejo v oči. Če vzamemo n. pr. v Levstikovi pesmi »Opomin k veselju« samo stavek »Dajte vetrovom tugo in žalost«, pa ga primerjamo s Horacvim stavkom:

»Mysis amicus tristitiam et metus Tradam protervis in mare Creticum Portare ventis«,

ali z Anahreontovim: ἑμῶν φρενῶν μὲν αὔραις φέρεται ἔδωκα λύπας, ali s Höltym: »Gebet den Harm und Grillenfang, gebet ihn den Winden«: — tedaj zamorenro konstatirati samo ponavljanje iste fraze, iste podobe. Če pa vspeoredimo omenjeno Levstikovo pesem v celoti s Höltym »Aufmunterung zur Freude«, tedaj pa skoraj ne moremo drugače, nego da priznamo, da je po Höltym-jevi ponarejena.» —

Nemški pesnik Ludewig Heinrich Christoph Höltz (1748—1776) ima res pesem: »Aufmunterung zur Freude«, ki jo radi lažje presoje vspeoredimo z Levstikovim »Opominom k veselju«:

Levstik: Opomin k veselju.

Veseli bodimo, bratje, veseli!
Vetrovom skrbi grozeče
Oddajmo, tugo i žalost,
Oddajmo kesanje!

Se sveti na nebu luna srebrna,
Povrača se vsa leto
Pomlad, povrača zelenje
I, cvetje na drevje.

Vonja še, zori še trsje po solnčnih
Goricah i vince zlato
Odganja skrb i bridkosti,
Odganja otožnost.

Mej travo se bistri vrelec vzigrava
Nizdolu po belem pesku,
Nad njim v grmčji prepeva
Na vejici slavec.

Höltz: Aufmunterung zur Freude.

Wer wollte sich mit Grillen plagen,
So lang' uns Lenz und Jugend blühen?
Wer wollt' in seinen Blütentagen
Die Stirn' in düstre Falten ziehn?

Die Freude winkt auf allen Wegen,
Die durch die Pilgerleben gehn;
Sie bringt uns selbst den Kranz entgegen,
Wann wir am Scheidewege stehn.

Noch rinnt und rauscht die Wiesenquelle;
Noch ist die Laube kühl und grün;
Noch scheint der liebe Mond so helle,
Wie er durch Adams Bäume schien!

Noch macht der Saft der Purpurtraube
Des Menschen krankes Herz gesund;
Noch schmecket in der Abendlaube
Der Kuß auf einen roten Mund!

Prelepa je zemlja, vsa je nebeška,
Ko vstaje iz morja zjutraj
Spet solnce, v cvetji rosečem
Prepevajo ptice.

Noch tö t der Busch voll Nachtigallen
Dem Jüngling' hohe Wonne zu;
Noch strömt, wenn ihre Lieder schallen,
Selbst in zerrißne Seelen Ruh'!

Na zemlji je raj, na zemljo preseli
Nebo se ob vsakej zarji,
Jehovin dih se razliva
Po brdih, po dolih.

O wunderschön ist Gottes Erde,
Und wehrt, darauf vergnügt zu sein!
Drum will ich, bis ich Asche werde,
Mich dieser schönen Erde freun!

Laskavi zefiri dihajo drevju
V zibljivih vrhovih, kakor
Kerubskih gosli, glasove
Iz daljne višave.

A bratje, v pozemskih taci nebesih,
Ki vredna so dana biti
Serafom v dom i svetnikom,
Oko bi solzilo?

Dokledar mi prsi dihale bodo,
Telo oživiljala duša,
V veselji solnčnem se hočem,
V radosti se greti.

Vzemite bridkosti, misli otožne,
Vetrovi! skrbi grozeče,
Vzemite žalost iz srca,
Vzemite kesanje!

Kakor iz pesmi razvidimo, se nahaja poleg enakega naslova še marsikatera podobnost v obeh pesmih, vendar pa citata, na katerem najbolj temelji Pintarjeva sodba, v nemški pesmi ne najdemo. Omenjeni citat se nahaja v Höltje-jevi pesmi »Lebenspflichten«, vendar v prav malo sorodni zvezi:

Wonne führt die junge Braut
Heute zum Altare;
Eh die Abendwolke thaut,
Ruht sie auf der Bahre.
Gebt den Harm und Grillenfang,
Gebet ihn den Winden;
Ruht bei hellem Becherklang'
Unter grünen Linden.

Pintarjeva sodba o Levstiku je na vsak način preostra; Levstik je Höltje-jevo pesem pač poznal, a je ni ponaredil. Moral pa bo svojo sodbo spremeniti tudi Grafenauer, ki piše (Zgodovina novejšega slov. slovstva II. del str. 276): »Ditirambični »Opomin k veselju« je izmed teh (Levstikovih) mladostnih pesmi pač najbolj samosvoja (!) in v svojih dobro odmerjenih ritmičnih navdušeno hvali lepoto sveta, katere se naj veselimo.«

Dr. P. St.

»Kratko popisvanje shiivenja svetiga Alfonza Marije od Liguori«.

Ko je l. 1820. Klement Marija Hoffbaner izposloval redu liguorijanskih redemptoristov nastanitev na Dunaju, so kmalu postali liguorijanci v Avstriji »glavni akterji verskega udejstvovanja« (prim. Prijateljstvo študijo »Duševni profili naših preporoditeljev« v Lj. Zv. 1921, str. 17 in 811). Med Slovence je zanesel novo smer Friderik Baraga, zato ni čudno, da nahajamo med njegovimi prvimi knjigami tudi prevod po svetem Alfonzu Liguorijanskem: poslovenil je l. 1832. njegovo »Obiskovanje Jesufa Kristufa v prečvetim rešljivim teléfu, in posdravljenje Marije prezhifte devize.«

Osem let pozneje je v Mariboru izšel kratek življenjepis svetega Alfonza. Izdal je knjižico samostan redemptoristov, ki so od l. 1833. nadalje oskrbovali takozvano slovensko župnijo v Mariboru (sedanji frančiškanski samostan). Ker naslov delca v Simoničevi bibliografiji (str. 403) ni naveden točno, ga podajam tu v celoti: »Kratko popisvanje shiivenja svetiga ALFONSA Marije od Liguori, nekdanjiga fhkofa fвете Agate Gotov, in duhovniga Ozheta sbiralsha nar fветеjshiga Odrešenika. Spisal en mefhnik sbiralsha nar fветеjshiga Odrešenika. V' Gradzi. 1840. 'Se dobi v' klofhtri sbiralsha nar fветеjshiga Odrešenika, v' flovenški fari v' Marburgi.«

Knjižica je mehko vezana, z zlatom obrezana in obsega v celoti 68 strani; od str. 3. do 57. sega življenjepis, temu sledijo na štirih straneh »Litanijs od svetiga Alfonza«, tem pa (od str. 62. do 68.) »Péfem od svetiga Alfonza« s 15 kiticami. Dodana je tudi ovalna podoba sv. Alfonza, in sicer pred naslovnim listom.

Pisatelj knjižice na naslovni strani ni imenovan in doslej menda vobče ni bil znan; vendar ga je mogoče dognati po začetnicah, s katerimi se je podpisal na koncu življenjepisa (na str. 57.). Tam čitamo pod datumom (»V Marburgi na den S. Lukesha v' leti 1839«) podpis: »J. O. C. SS. R.« Ta »J. O.« je mogel biti samo p. Janez Ojewitz (prim. Puff, Marburg I. 107!). Nemški pisana kronika frančiškanskega samostana v Mariboru poroča na straneh 190—191 o tem redemptoristu sledeče: »P. Johann Ojewitz ... war geboren in Graz am 24. Juni 1804, verlebte aber seine Jugend in Laibach, wo er auch das Gymnasium besuchte. In die Congregation getreten, wurde er 14. März 1832 zum Priester geweiht und kam gleich das nächste Jahr, wie dieses Haus übernommen wurde, nach Marburg. Hier war er zuerst Kaplan (1833—1842) und Consultor (1833—1839), 1839—1841 zugleich Katechet an der Mädchenschule, dann zweimal Rector, inzwischen aber Minister, Consultor und Admonitor des Rectors. Nach der Auflösung der Congregation 1848 blieb er noch ein Jahr als Hilfspriester resp. Kaplan hier, bis er am 13. November 1849 die Pfarre Mahrenberg erhielt, wo er zugleich auch Dechant und Schuldistriktsaufseher war. Am 1. Mai 1854 resignierte er jedoch und kehrte in seine Congregation zurück.« Pod črto je v kroniki pristavljena še zanimiva pripomba: »Er soll vom Volke »raś sveti kaplan« genannt worden sein.« J. G.

Slovenska protestantska knjiga v Rusiji. V našem »Časopisu« je dr. Al. Trstenjak v l. XVI. (1920/21) str. 118—121 opisal nemški letak luteranskega konzistorija v Moskvi o priliki Lutrove 400 letnice, ki poroča o odgovoru danskega kralja Kristijana III. ruskemu carju Ivanu Groznemu. Letak pravi, da je kralj poslal carju tudi tri knjige »in slavonischer Übersetzung (Kraimer Mundart)«. G. T. je takrat sklenil svoj članek, da prepušča našim strokovnjakom, naj doženejo v tem vprašanju končno resnico.

V I. letn. lista »Slavia« se je g. dr. Kidrič, prvovrsten strokovnjak v poznavanju naše reformacijske dobe, v članku »O sumljivih naslovih knjig v zgodovini južnoslov. pismensva reformacijske dobe« — ozrl tudi na ta letak ter dognal, da tu ne gre za

slovenske (kranjske) knjige. Kako je prišla trditev o kranjskih knjigah v letak, perpušča rešitev slavistom in zgodovinarjem v Moskvi.

V »Zentralblatt für Bibliothekswesen«, XXXI (1914) je Kurt Tautz priobčil članek »Zur Einführung der Buchdruckerkunst in Russland«, kjer je objavljen tudi del pisma kralja Kristijana ruskemu carju ter stavi to pismo v l. 1552; v pismu samem ni govora o knjigah »in slavischer Übersetzung« ali o »Krainer Mundart«, torej je to le ponesrečen komentar ali sestavljalka letaka ali koga drugega že pred njim. Kristijan ni poslal Iv. Grozn. slovenskih, marveč nemške ali danske knjige. — Ako je pismo pisano l. 1552, Kristijan ni mogel poslati carju Trubarjevega Novega testamenta, ki je izšel šele l. 1557, in ne avgsburške veroizpovedi, ki je izšla l. 1562, tudi ne Lutrovega malega katekizma, ker ga je Znojlshek prevajal po Bartmannovi izdaji, ki je izšla dovršen čas po l. 1558.

F. K.

Slovstvo.

Dr. Primus Lessiak: Die kärntnischen Stationsnamen. Mit einer ausführlichen Einleitung über die Kärntner Ortsnamenbildung. Carinthia I, 112. letnik (1922). 120 strani.

Hoteč podati svojim rojakom nekakšen filološki kašipot za imena koroških železniških postaj, je zbral Lessiak staro in novo gradivo in ga razvrstil ob razlagi 167 postajnih imen. Petdeset strani uvoda pa skuša pojasniti z višjega stališča mnogoličnost koroških krajevnih imen; ta del naj pisatelju prihrani vsakokratno naštevanje in razlaganje stvari, ki se ponavljajo od ene točke do druge.

Osebnost avtorjeva, ki zavzema med poznavalci bavarskega narečja pač eno prvih mest, jamči za kakovost razprave; avtor ne obvladuje samo snovi, temveč jo hoče tudi lepo nazorno prikazati. Navzlic svojim osebnim čustvom deli s priznanja vredno objektivnostjo imensko gradivo med narode, ki so in ki še obljudujejo Koroško. S šegavo doslednostjo imenuje koroško slovensko narečje »windisch« in ga stavlja v nasprotstvo s »slowenisch« »worunter ich speziell die krainische Schriftsprache verstehe vor allem in Bezug auf den Wortschatz aber auch die Syntax und Lautentwicklung«, Paul-Braunes Beiträge XXVIII, 4; sicer pa pozna Lessiak zelo dobro slovenščino. Preiskovalec slovensko-nemških kulturnih odnošajev najde tako v tej Lessiakovi študiji, kot tudi v drugih njegovih spisih stvarni poduk in in vzor metodičnega dela. Že v svoji znameniti študiji »Die Mundart von Pernegg, Paul-Braunes Beiträge XXVIII, 1 ss. je pritegnil v najširši meri nemško-slovenske in slovensko-nemške sposojenke (ter krajevna imena) v razlago jezikovnih procesov in v ugotovitev njih časovne zaporednosti. V uvodu k pričujoči študiji začrta na kratko nemško koroško narečje in poda tudi glede sposojenk obojejezične enačbe. Jezik, ki si sposoja pri kakem drugem jeziku, postavi na mesto glasov tega tujega jezika iste domače glasove, ako jih ima; če ne, pa substituirá na mesto tujega glasu najbližji domači glas. Za stari slovenski palatalni —č imajo Nemci nedihnjene k; na to relacijo je opozoril že tudi Štrekelj ČZN 6, 55; pred njim, a manj določno, Miklošič Denkschr. XXIII, 213. Lessiak je obdelal sedaj sistematsko usodo tega —č, zlasti v sufiksu —ičane (—ice); ta se piše v nemških listinah —ike (—igge); ako stopi gutural v odglasje, potem dobimo po starobavarskem pravilu —ikch, pisano —ich. N. pr. slovensko Krivice »Siedler in der Krummau«, danes Kraig pri Št. Vidu ob reki Wimitz, se piše v listinah Griwiggi, Chriwich, t. j. kchriqikch, z dolgim i, u (w) odpade po Willmanns D. Gr. § 122, 155; po kontrakciji skupine i+i dobimo Chrich, nato (1256) Chreych, danes Kraiß. Imamo tudi obliko z eu v Kreugerberg,

ki da sklepali na izgovarjavo z oi; njen razvoj bi bil tak: kchri—qikch > kchriu — (ikch etc. Prim. Miklošič Denkschrift XXI (1.), Štur S. B. 176, 6 str. 72, Ramovš Ljublj. Zvon 1919, 190 s.¹ Istotaki razvoj kot —ičane (—iče) ima tudi —ik; —iče in —ik se lahko tudi nadomestita z nemškim sufiksom —ing, —ling; tako imamo (Javor-nik: Awernich: Aurling; Baniče: Vanich (Venich); Faničing i. t. d. Skupina —viče kasneje —viče, se preoblikuje v —weg: Radóviče, Pisóviče, Melviče, Vidóviče se imenujejo; Radweg, Pisweg, Mellweg, Widweg.

O razmerju med slov. y < staroslovanskega ū in nemškim ü je razpravljaj Lessiak že v Anz. f. deutsches Altertum XXXII., 1908, 121 s. oziroma Germ. Rom. Monatsschrift II (1910), 274 s. V teh člankih je obdelan z germanističnega stališča precejšnji del slovensko-nemškega in nemško-slovenskega materiala, o kojem govori Ramovš v Drobnotih iz slovenske gramatike (Slavia II. 217 s.). Grafija zadevnih slovenskih glasov ū, y, i kaže v nemških listinah tri stopnje. a) nemški ū = slovenskemu ū. Prehod st. slovanskega ū > y se je završeval v slovenskem jeziku v 7–8 stoletju, ko so prihajali prvi nemški kolonisti. Klasičen primer je podan v krajevnih imenih Raming in Reifling v Aniški dolini med mestoma Steyr in Hiefling; imeni obeh krajev izvirata iz staroslovanskega Rubínikā, a sta ponemčeni v različnih dobah, spodnja (severna) Aniška dolina je bila prej kolonizirana nego spodnja (južna) dolina. Ime kraja Ram(m)ing se glasi v listinah 1082 Rubinicha, 1140 Roub-nich. Ime je bilo od Nemcev prevzeto pred nemškim primikom b > p, k > kh; nadaljnji razvoj je * Rūp nika, * Roubnik(e) * Rau(b)ming; —au postane —a kot v večini srednjebavarskih narečjih pred —m, ki se pri tem večkrat zgeminira. Slovenski sufiks ik'a (ika) se je nadomestil z nemškim ing; prim. o tem Nagl, Deutsche Mundarten II, 67, Lessiak, Carinthia I, 96, 137.² — b) srvn. ū = slovensko y. Nvn. glas bi bil normalno āu [prim. Vaeustritz, Koroško 1269]; toda ker postane v narečju au > ai, sovpadе končni rezultat z naslednjo stopnjo: c) nemški i, danes ai = slovenski i. Grafija slovanskega y < u nadovezuje v nemških listinah na pisave domačega preglašeneга u; kakor je znano, ostane preglas (ki nastopi pred i, j) s prva nezaznamovan; kasneje se vdomači za ū pisava iu (ui, ugi). Za transkripcijo slovanskih glasov smemo po analogiji sklepati, da lahko stoji nemški ū s prva za slovanski ū, kasneje za slovanski y; potem da se začno vporabljati znaki za nemški ū (iu, ui, ugi) za slov. y; kot v pristno nemških besedah so se pač tudi pri pisavi slovanskih besed dotična znamenja vporabljala s prva pri onih besedah z y, kojim sledi še kakšen i, j, ē;³ Izključeno je, da bi grafije slovanskih besed z y < u

¹ Glede glagolske oblike krigen (z dolgim i), iz katere bi naj izhajalo ime Kraigher, je pripomniti, da ni gorenje nemška.

² Glede sufiksov —ika, ica trdi Lessiak, da se je razvil slednji pri severnih alpskih Slovenih iz —ik'a tekom 7–8 stoletja. Grafija-icha bi bila refleks navmesne stopnje —ik'a, dočim je mlajša stopnja-ica ohranjena res kot —itza. Potem takem dobimo dublete prvotno identičnih slovenskih imen: žabnik'a »Sarming« na Zg. Avstrijskem, nekoč Sabinicha, drugič Saifnitz, pravilno Šaifnitz, starejše 1203 Seve-nich, 1260 Seventz. Direktni protoki Dunava z južne strani Nižje Avstrijskega imajo —icha, ing, a stranske vode teh pritokov, ki so pač postale Nemcem kasneje znane pa sufiks —itza: Topilicha »Döbling«, Sirnicha »Sirning« toda Ybbsitz (k Ipusa 837), Türrnitz, Gloggnitz. M. Vasmer oporeka v Zs. f. vergl. Sprachf. 1923, str. 45, da bi se iz teh in sličnih dublet smelo sklepati kronologijo razvitka —ika > —ica. Po njem je —icha —iche —ich nemških tekstov (moderno ng) nastalo iz slovenskega (in—) i k ū; toda odkod potem nemški —a?

³ Slov. lokativ v blätēh »in den Mösern«: starejše Fiätach, danes Flattach, gradič: Grätz, Graz.

nadovezovala na nemški diftong *iu* < *eu*; pač je pa vredno omeniti, da lahko preide tudi *iu* slovanskih besed pred naslednjim *i*, *j*, *č* v nemških tekstih v *ü* (pisano *iu*), kasneje v *äu*: slov. Koprivnik, 1361 Copraunich (au namesto *äu*), danes Präuning. Kakor imamo na slovanski strani *u* > *y* > *i* tako v nemških listinah *u* > *ü* > *eu* > *ou* > *äu* > *ai*.

Slovenski *i* < *y* prepostavlja: omenjeni Reifling* (Rybínik'a, Ribínik'a * Rivinika...). Enako se dajo, mislim, raztolmačiti krajevna imena Reun (Rein) kojih eno je Tal, Dorf, Kloster, nw. Graz, w. Gradwein, Zahn Ortsn. 390. Slovansko *runa, *ryna, sc. zemlja »ausgerodetes Land« (h korenu ru — ry —): 1050 Runa, 1070 Riuna (—iu = ü, ki ga pa iz nemških jezikovnih zakonov ni mogoče pojasniti); 1243 Ravna (av — au nam. *äu*), 1250 Revna, 1263 Ruyna (—oi). — Slovensko nyrínikü nyrínika (—ica) »ponirajoča voda« (Mikl. E. W. 213 nyrēti, nrēti): prim. Zahn, Ortsnamenbuch 360 Nörning, Nöring, Nürning, Gegend sō Kaindrf: 1255 Nürding, 1313 die Nuering, t. j. ü, 1331 Nörnich, 1400 der Erzczpach in der Nuering (danes Nörningbach). Istega izvora je rečica na Dolenjskem Mir(i)na, Neuring: 1016 Niring, 1028 Nirinae, 1130 Niringe; 1252 Neiringen iz nyrina. — Skupina —rn — se je razvila v —dn. Lessiak navaja, Mua. von Pernegg 144 iz Labudske doline štedn: stern, iz dolnje dravske doline Fedndorf, namesto Ferndorf; prim. h gorenji obliki: 1255 Nürding še iz Zahna: 1430 Die Nuding, 1500 die Nuedling, Nudling, Neuding. Tako si je menda razlagati Neudegg, Neidegg: Mirna (grad in trg ob Mirni) iz *Nürnegg »Vorsprung an der Nürna«. — Ime reke Zilje na Koroškem je skušal Ramovš nasloniti na romanski »Vallis Julia«, a paralele pri Lessiak, ki razpravlja slučajno o tej stvari, te izpeljave ne potrjujejo.

Glede imena Virštajnskega potoka, ki je zabilježeno dvakrat (1167 Gyla, 1169 aqua Gila), mi sporoča g. profesor Leskošek — da se imenuje danes Galovski potok, del občine, skoz katero teče, pa Galovšek (po samostanski pristavi Gallenhof?) Celovec (dial. tsivdouts. je »Cviljovec«, Klagenfurt pa Chlagūn — ali Chlagōnovurt. Prim. Arch. XXVII, 412 — 24, XXXII, 183 — 9).

Tukaj seznam Lessiakovih razprav in člankov, v kolikor sem jih doznal: Die Mundart von Pernegg (slov. Porniče), Paul — Braunes Beiträge XXVIII, 1 ss. Referat o Schatz, Tirol. Mundart v Anz. f. d. Alt. XXX, 41 ss. Referat o Schatz, Altbair. Grammatik, Anz. f. deutsches Altertum XXXII. 121 ss.; o Franck, Altfränk. Gramm. Anz. f. d. A. XXXIV, 193 ss.; o Bachmann, Schweizer deutsche Gramm., Anz. f. d. A. XXXVI, 225 ss. — Die Ortsnamen im Bereich des Wörthersees. (Mit eingeflochtenen Bemerkungen über die Kärntner Mundart). Ehrenbuch des Kurhauses Velden am Wörthersee, str. 42 — 58. 1907. — Ein Beitrag zur kärntnischen Ortsnamenkunde (Im Anschluß an Scheiniggs Programmaufsatz: »Die Ortsnamen des Gerichtsbezirkes Ferlach). Carinthia I, 1906, Nr. 5 — 6, str. 129 — 53. — Die Mundarten in Kärnten, Carinthia I. 104, (1911), Nr. 1, str. 2 — 18. — Edling — Kazaze — Ein Beitrag zur Ortsnamenkunde und Siedlungsgeschichte der öst. Alpenländer, Carinthia 1913, str. 81 — 94. — Alpendeutsche und Alpenlawen in ihren sprachlichen Beziehungen, Germ. Rom. Monatsschr. II. 1906, 274 ss. — Noch einmal Klagenfurt — Celovec, Archiv f. sl. Phil. XXVII, 4. 2. — Zum sechstenmale Klagenfurt — Celovec, Archiv f. slaw. Phil. XXXII, 183 — 9. — Lessiakov prispevek v Kelle-Festschrift, Prager deutsche Studien VIII, st. 251; v Zs. f. d. Mundarten 1906, 309. — Die Einheit Kärntens im Lichte der Namenkunde und Sprache. 1920.

Ljubljana.

J. Kelemina.

Fr. Erjavec: **Slovenci**. (6. zvezek Znanstvene knjižnice Jugoslovanske knjižarne v Ljubljani). 1923. Knjigi je pridejalo založništvo listič, na katerem pravi, da so Erjavčevi »Slovenci« prvi poskus velike slovenske monografije. Pisatelj sam ime-

nuje knjigo: zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled; v predgovoru pa pove, da je knjiga namenjena inozemstvu in da je izšla na prigovarjanje prijateljev tudi za slovensko javnost z namenom, vzbuditi v bralcih vsaj nekaj ponosa in samozavesti ter nekaj ljubezni do slovenstva.

Znanstvena knjižnica v celoti kakor tudi Erjavčevi Slovenci zahtevajo, da se upoštevajo kot prispevek k naši znanstveni zgradbi. Na prvi pogled pa je jasno, da Erjavčeva knjiga ni izšla iz znanstvenih nagibov, temveč iz precej prozornih političnih motivov. Knjiga hoče dokazati, da je »v vsej svoji preteklosti slovenstvo tako mogočno dokumentiralo svoje velike notranje sile in zmožnosti«, da so Slovenci upravičeni zahtevati za-se vse atribute državnosti itd., je torej popolnoma v skladu z nameni in zahtevami nekih političnih strank. Na tem mestu seveda ne moremo s knjigo polemizirati, obžalujemo le, da se je s svojo tendenčnostjo sama izločila iz vrste znanstvenih in uvrstila med politično-agitatorne knjige. Škoda je tem večja, ker res nimamo Slovenci in še manj tujci doslej nobenega pripomočka, da bi se mogli v kratkem in točnem pregledu in brez prevelike zamude časa nepristransko poučiti o našem zemljepisnem položaju, o statističnih podatkih, o zgodovinskem razvoju in o drugih naših javnih, predvsem kulturnih prilikah. Če je hotel pisatelj sestaviti res nekaj celotnega, preglednega in točnega, potem je bilo njegovo delo že v samem pričetku slabo zasnovano, kajti ni ga našega človeka, ki bi lahko z enako temeljitostjo — in temeljitost je tudi v takih enciklopedijah, zlasti še, če so namenjene inozemstvu, nujno potrebna — pisal o naših skoraj da dnevnih političnih vprašanjih, o našem zgodovinskem razvoju, o naši polpreteklosti, pa o jeziku, o književnosti, o glasbi, o upodabljanju umetnosti itd. Tak poskus naravno ne more imeti posebnega uspeha. Pisatelj bi bil storil mnogo bolje, če bi bil naprosil svoje prijatelje in znance, katerim se v predgovoru zahvaljuje za podporo in nasvete, da oni sami sestavijo točne in sedanjemu stanju vede odgovarjajoče preglede, ki bi jih potem g. pisatelj združil v eno celoto in izdal v enako priročni knjigi, kakor je ta, ki leži pred nami. Ni namreč nikakega dvoma, da v predgovoru omenjeni gospodje ne prevzamejo odgovornosti za posamezne trditve, ki jih vsebuje knjiga, ki je v tej svoji obliki pač le kompilacija številnih in raznovrstnih študij, a ima še to hibo, da navaja vire le skupaj koncem knjige, tako da je nemogoče posamezne podatke kontrolirati. Kar pa moremo in moramo pisatelju priznati, to je njegova pridnost, s katero je nabiral gradivo in dosegel, da je njegova monografija vsaj taka, kakršna je.

Dr. P. St.

Konstantin Jireček, *Istorija Srba*, preveo i dopunio Jovan Radonić. Beograd. I. sveska (do l. 1371) XIV, 330 s sliko Jirečkovo. 1922. II. sv. (do 1537) VIII, 335. 1922. III. sv. (kulturna zgod. 1. d.) VIII, 297. 1923. IV. sv. (kulturne zg. 2. d.) izide v poletju 1923. Cena vsem 4 zvezkom 160 din.

Jirečkova epohalna, v zbirki »Allgemeine Staatengeschichte« izdana »Geschichte der Serben« je, žal, ostala torso, ker je pisatelj 10. jan. 1918 podlegel svoji srčni hibi. Delo ni dospelo preko 1. dela 2. zv. in sega le do l. 1537, torej do konca zadnjih, od Ivana Zapolja in kralja Ferdinanda I. imenovanih srbskih despotov na južnem Ogrskem. Ali tudi s tem zaključkom, s propastjo — izvzemši Črno goro — zadnjih ostankov srbske svobode, tvori delo sklenjeno celoto. Vzporedno z »Zgodovino Srbov« je Jireček podal v »Denkschriften« dunajske akademije v 4 delih izvrstno sliko »Države in družbe v srednjeveški Srbiji«, od katere je 4. del izdal po smrti pisateljevi V. Jagić.

Kak odmev je našla Jirečkova »Geschichte der Serben«, kaže dejstvo, da je I. zvezek v nemški izdaji in v srbskem prevodu že zdavna razpečan. Prevajalec, znani historik beograjske univerze, dr. J. Radonić se je tedaj odločil, prevesti

tudi 2. zvezek politične zgodovine in vse 4 dele njegove »Države in družbe v srednjeveški Srbiji« ter vse skupaj izdati kot enotno celoto v 4 zvezkih pod naslovom »Istorija Srba«. Ker je »Časopis« že v VIII. letn. (1911) str. 97. objavil obširno poročilo o političnem delu iz peresa dr. Murka, zadostuje, da tukaj opozorimo le na razdelitev in eventualne razlike napram nemški izdaji.

Prvi zvezek se krije s 1. delom izdaje v zbirki »Allgemeine Staatengeschichte«, gre torej do l. 1371, obsega pa od pisatelja samega svoj čas napravljene dodatke, kakor o zavzetju Carigrada po carju Ivanu Paleologu, doslej neznane podrobnosti o zadnjem Nemanjiću Jovanu Urošu i. dr. Poleg tega je prevajalec dodal v opazkah od l. 1911 izišlo slovstvo. Drugi zv., ki sega do l. 1537, se je vjema s 1. delom II. zv., nemške izdaje. Tudi tu je prevajalec marsikaj spopolnil, ker mu je bil na razpolago obširnejši Jirečkov rokopis. Temu zvezku je dodan tudi dober register za prva dva zvezka.

Tretji in četrti zvezek obsegata kulturno zgodovino in sicer 3. zv. v 1., 2. in deloma v 3. snopiču zbirke »Staat und Gesellschaft« izišle študije o razmerah za časa Nemanjičev (1171—1371), o državnem pravu in drž. upravi, o vladarju, plemstvu, prebivalstvu, o cerkvi, o mestih, kmetstvu, vojski, dalje o pravu, poljedelstvu, trgovini, financah, o materialni kulturi: stavbah, narodnih nošah, hrani itd. Četrti zvezek še bo obsegal duševno in družabno življenje za časa Nemanjičev, pa bo tudi orisal razmere za časa srbsko-turških bojev. Ta del, ki ga Jireček ni dovršil, sta spopolnila Jagić in Radonić ter pomnožila za nekaj poglavij. 4. delu bo pridejan tudi register za kulturno zgodovinski oddelek. Ker se je Jireček tudi v svoji »Zgodovini Srbov« oziral na kulturne razmere, četudi ne tako obširno, se v srbskem prevodu, v katerem je prevajalec združil v enoto dvoje različnih del, marsikaj ponavlja, kar pa ne moti. Škoda, da se še v prvih dveh zvezkih sklicuje na »Staat und Gesellschaft« in ne kakor bi boljše bilo, na 3. in 4. zv. istega dela. Tisek in oprema sta dobra, cena v primeri z drugimi knjigami ne previsoka.

Beograd.

Dr. Balduin Saria.

V obrambo in odgovor »Času«. »Čas« je v zv. 5. t. 1. na str. 368. smatral za potrebno, s kratko notico obrniti pozornost na fraš »Časopis«, seveda le negativno. Na naslov g. Premroua, ki je objavil v našem listu »nekaj dokumentov o glagolici na Slov. iz vat. arhiva«, našteva naslednje pregrehe: 1. da omenja Grudnove razprave šele ob koncu spisa (namreč v 1. št. let. Časopisa), 2. da g. P. piše kot o posebnem odkritju o korespondenci Iv. Salvago, graškega nuncija, a je tudi dr. Gruden »mnogo črpal iz vatikanskega arhiva, in sicer prav tam kjer g. P.«, in 3. izreka željo, »da si g. P., ki hoče svoje študije nadaljevati, malo bolje ogleda dr. Grudnove razprave in se informira o tem, kaj je že dr. G. iz vatik. arhiva na raznih mestih objavil, da ne bode pri sedanjih draginji tiska nepotrebnih izdaj«.

Ker g. P. biva v tujini in je za objavljane spisov kolikor toliko odgovoren tudi urednik, prevzame tudi on obrambo proti tem očitkom.

Ko bi bil g. pisec te notice ali urednik sam to storil, kar nasvetuje drugim, namreč se najprej natančneje informiral o tem, kaj je pisal dr. Gruden in kaj piše sedaj g. Premrou, bi bila ta notica sploh izostala in bi se bil prihranil res dragocen prostor »Času« in nam. Pač malokdo bo šel primerjati razprav rajnega dr. Gr. s spisom g. Pr. in čitatelji »Časa« bodo imeli prepričanje, da »Časopis« kar ponatiskuje Grudnove reči in sicer na literarno nehoneten način, da navaja prvotnega pisca šele »v zadnjem stavku«.

Na to ugotavljamo: 1. Znanstvena metoda in literarna honetnost zahtevata, da se vir navede tam, kjer se rabi, ali kjer treba paveliti natančneje dotično lite-

raturu. To pa, kar objavlja g. P. v »Casopisu«, se niti v eni točki ne dotika stvari, ki jih je objavil dr. Gr., zatorej ni bilo povoda, navajati v razpravi dr. Gr. Pač pa se je dotaknil P. ob koncu prve razprave vprašanja, ki ga je obdelal že rajni dr. Gr., namreč, kateri razlogi so pripomogli, da se je glagolica ohranila tako dolgo. Zamenjave »Časa« s »Kat. Obzornikom« ni zakrivil g. P., ki v Rimu ni imel na razpolago teh dveh listov, marveč urednik sam, ki je s soglasjem pisateljevim dodal citacijo, a je na istem listku imel izvlečke iz Gr. spisov v »K. O.« in »Času« ter je pri korekturi prezrl zamenjavo.

2. G. Pr. nikjer ne trdi, da je šele on »odkril« Salvagovo poročilo v vat. arhivu. Vsak historik, ki količjak pozna nuncijska poročila v vat. arhivu, ve tudi za Salvagovo poročilo, ali iz tega, da Gr. »omenja« Salvagovo poročilo in je priobčil eno Salvagovih pisem, ne sledi, da drugi nihče ne bi smel več kaj objavljati iz teh poročil!

3. Pisec »Časove« notice opozarja, da je dr. Gr. pisal o glagolici tudi v Izvestjih muzejskega društva za Kr. l. 1906 in 1907 ter v Carnioli l. 1910. Vse lepo, toda dotične razprave nimajo prav nobenega stika z razpravo g. Pr. V Izv. l. 1906 poroča Gr. o glag. brevijariju in o fragmentu ščaveta, ki ju je videl v Št. Petru med beneškimi Slovenci ter navaja razne priče (od P. čisto različne) o bogoslužnih razmerah l. 1592 — 1594. V Izv. l. 1907 pa polemizira proti V. Steski, ki mu je oporekal, da bi bilo glagoljanje kdaj običajno tudi na Kranjskem. Pr. objava potrjuje, da je imel Gr. prav ne samo glede Kranjske, marveč, da je bila glagolica razširjena (vsaj sporadično), česar Gr. ni slutil, tudi po južnem Štajerskem i Koroškem.

Končno je dr. Gr. v Carnioli l. 1910 priobčil le poročilo o samostanu v Bistri v reformacijski dobi in tu ima kratko poročilce Salvagovo, da so se gospodarske razmere v omenjenem samostanu zboljšale, a to poročilo nima absolutno nobene zveze s Salvagovim pismom, ki ga je objavil g. Pr.

Če si bo »Čas« s takimi brezpredmetnimi noticami dvignil znanstveno reputacijo, je zelo dvomljivo.

Fr. Kovačič, urednik »Časopisa«.

Popravki.

V snop. 1. XVIII. letnika tega Časopisa popravi v članku »Nekaj dokumentov o glagolici na Slovenskem« str. 16:

Iz Vatikanskega i veroplodničnega arhiva priobčil M. Premrou.

Str. 17: nota 1. Helsinski prav Helsinki; nota 2: 1885 prav 1855.

Str. 20: nota 5: vernis prav verius; — nota 6: Carsca prav Carsia.

Str. 23: nota 3: Mauroccen prav Maurocen; nota 4.: Trnko prav Trínko.

Str. 24: V četrti vrsti od zdol gor Ninii prav Ninj.

Str. 25: nota 1. priangendo prav piangendo.

Str. 29. Razprave dr. Grudna iz l. 1905 so izšle v »Katoliškem Obzorniku«, ne »Času« ki je zamenjal »K. O.« l. 1907.

V zalogi „Zg. dr.“ se dobi:

»Časopis« I.—XVII. po 10 din.; letniki I., VIII., XI., XII. in XIII. zv. 1. so pošt. XVIII. letnik 20 din.

Zgodovinska knjižnica I. oddel., I. zv.: Krajevne kronike. Cena 1 din.

Zgodovinska knjižnica. (II. oddel.): Prazgodovinske izkopine. Cena 1 din.

Janežičeva Slovnica. Spisal Gabrijel Majcen k petdesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. 1 din.

Dr. Matija Prelog. Spisal dr. Karol Verstovšek. Cena 1 din.

Fr. Kovačič: Trg Središče. Krajepis in zgodovina. Broš. 25 din.

Fr. Kovačič: Nadžupinja Sv. Križa pri Rogški Slatini. Broš. 5 din.

Kragelj Josip: Tolminski pravilnik. 1 din.

Štrekelj dr. Karol: Historična slovnica slovenskega jezika. Snopič 1—3. Str. 1—139. Vsi trije snopiči skupaj 23 din.; posebej prva dva po 10 din., 3. po 3 din.

Ob koncu XVIII. letnika.

Za l. 1923. je lanski občni zbor „Zgod. društva“ določil 20 din. udnine, ki velja ob enem kot naročnina za „Časopis“. Mislili smo, da bomo vsaj nekoliko mogli razširiti obseg našemu glesilu in z večjo prostostjo obdelovati domačo zgodovino in narodopisje. Žal, upanje nas je varalo. Že prvi zvezek, ki je obsegal le 64 strani ali 4 tiskovne pole, je stal društvo okroglo 16 din. po izvod. drugi zvezek, bo daleč presegel udnino, ki jo dobi društvo. Z novim letom se je sicer priglasilo lepo število novih udov, a ta uspeh je odtehtala izguba, ker smo morali črtati skoraj enako število starih udov, ki že več let niso vplačali udnine vključ ope-tovanim opominom in prošnjam — z drago poštnino. Od države smo dobili le 2000 din. podpore, s čemur niti ena tiskana pola ni plačana.

P. n. udje bodo tedaj razumeli, zakaj jim ne moremo dati „Časopisa“ v večjem obsegu. Nujno prosimo vse tiste, ki še niso poravnali udnine za l. 1923, da to čim prej store. Udnino za 1924 bo določil v jeseni društveni občni zbor.

Upravništvo «Časopisa».